

OSMANLI ULAK-MENZİLHÂNE SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE TOKAT MENZİLHÂNESİ (1690-1840)

Ali Açıklık*

Özet

Bu makalede Osmanlı ulak-menzilhâne sistemi çerçevesinde 1690-1840 yılları arasında Tokat menzilhânesi, Tokat Şer'iyeye Sicilleri ve arşiv malzemesine dayalı olarak ele alınmıştır. İlk olarak, Tokat menzilhânesinin Anadolu anayol güzergahları üzerindeki konumu tespit edilmiştir. İkinci olarak, Osmanlı Ulak-menzilhane sisteminde, değişen şartlar ve zamanla ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle gerçekleştirilen önemli düzenlemeler ve bunların Tokat menzilhânesine yansımaları incelenmiştir. Üçüncü olarak, menzilhânelerin genel işleyiş ve denetim kuralları çerçevesinde Tokat menzilhânesinin durumu ve görevlileri hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü ve son olarak, Tokat menzilhânesinin masraflarının hangi kaynaklardan karşılandığı ve menzilhane nizamının bozulma nedenleri değerlendirilmiştir. İnceleme, menzilhanelere dair az sayıdaki bölgesel çalışmalara yeni bir halka ekleyerek Osmanlı ulak-menzilhane teşkilatı hakkında genel nitelikli çalışmalarda görülen genellemeleri ve kapalı kısımları azaltmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Tokat, ulak, menzilhane, menzilci, şer'iyeye sicili*

Abstract

In this article, the menzilhane of Tokat during the period of 1690-1840 have been taken up based on archival materials and records in court registers. Firstly, the place on the main road network in Anatolia of the menzilhane of Tokat has been shown. Secondly, the regulations realized on the Ottoman ulak and menzilhane system because of changing conditions and appearing difficulties in time and their reflections upon the menzilhane of Tokat have been examined. Thirdly, it has been given information on the situation and personnel of the menzilhane of Tokat in the framework of the general rules of processing and inspecting of menzilhânes. Fourthly and lastly, it has been evaluated with which sources the expenditures of the menzilhane of Tokat were met, and the reasons of being spoiled of the menzilhâne system. The study aims to add a new article to a few of regional works on the menzilhânes and to decrease the generalisations and uncertain points seen in general works on the Ottoman ulak and menzilhane institution.

Key words: *Tokat, messenger, menzilhane, menzil administrator, court register*

GİRİŞ

Tokat Menzilhane

Tarihin ilk devirlerinden itibaren ulaşım ve haberleşme insanlar ve devletler için önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç gerek devlet içinde gerekse devletler arasında çeşitli şekillerde karşılanmıştır. Osmanlı Devleti ile çağdaşı olan ve daha önce kurulan İslam ve Türk-İslam devletlerinde de ulaşım ve haberleşme ihtiyacını karşılayan müesseseler kurulmuştur. Bu müesseseler, Emevî, Abbasî ve Mısır Memluk devletlerinde “berid”, Moğol ve İlhanlılar’da “yam”, Safavîler’de “çaparhane”, Osmanlılar’da ise “ulak-menzilhâne” adları ile bilinmektedir. Ulak-menzilhane sistemi, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 1840 Eylül’üne kadar devam etmiş ve bu tarihte yerine posta teşkilatı kurulmuştur.

Ulak-menzilhane sistemi, adını “ulak” ve “menzilhâne” terimlerinin birlikte kullanılmasından almaktadır. Ulak, devlet tarafından bir yerden bir yere gönderilen seri haberci demektir. Sonraları “ulak” tabiri yerine “tatar” terimi kullanılmıştır. Menzil kelimesi, Arapça “nezele” kökünden türetilmiş mekân ismi olup “konak”, “iki konak arası”, “bir konak yol”, “merhale”, “tatar konağı”, “posta ve posta tatarları beygirlerinin bulunduğu mahal”, “hane” ve “mesafe” gibi birçok anlama sahiptir. İdarî, askerî ve malî terim olarak menzil veya menzilhane, resmî haberleşme hizmetlerinin yürütülmesi, asker iaşesinin toplanması ve nakli, hazineye ait bir kısım vergi gelirlerinin merkeze taşınması, devlet ricali ve görevliler ile elçilerin gidiş gelişlerinde konaklama ve binek hayvanı ihtiyaçlarının temini ve benzeri işlevler için ana yollar üzerindeki şehir ve kasabaların uygun yerlerine kurulan tesisleri ifade etmektedir.

Ulak-menzilhane sistemi hakkında bu güne kadar bir çok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ekserisinde Osmanlı Devleti’nin Rumeli ve Anadolu taraflarındaki yollar ve menzilhaneler genel mahiyette ele alınmıştır. Bir kaç çalışmada ise belirli zaman aralıkları içinde daha sınırlı bir bölgedeki menzilhaneler incelenmiştir. Söz konusu çalışmalarda genel olarak arşiv malzemesi kullanılmış, sınırlı olarak da yerel Şer’iyye Sicilleri’nden istifade edilmiştir. Böyle olmakla birlikte, gerek arşiv malzemesinin çokluğu gerekse Şer’iyye Sicilleri’nin yirmi binlere ulaşan adedi nedeniyle, araştırmacılar çalışmalarını zaman ve mekan olarak sınırlandırmak zorunda kalmışlardır. Zaman ve mekan sınırlandırmaları ise menzillerin işleyişindeki bölgesel farklılıkların yeteri kadar incelenmesini engellenmiştir.

Ulak-menzilhane sistemine ilişkin Osmanlı Devleti’nin farklı bölgelerindeki uygulamaların tam olarak ortaya konması, konu ile ilgili devasa tarihî malzemenin incelenip değerlendirilmesine bağlıdır. Bunun için teknoloji ile desteklenen ekipler yardımıyla daha çok bölgesel çalışma yapmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Böyle bir ekip çalışmasının eksikliğinde bireysel olarak önemli menzil noktalarına sahip şehirlerden herhangi birinin Şer’iyye Sicilleri’ni gözden geçirerek menzillerle ilgili bilgileri toplamak ve bunları arşiv malzemesi ile mukayese ederek analitik olarak değerlendirmek Osmanlı ulak-menzilhane teşkilatı konusunu daha iyi anlamaya katkı yapacağı muhakkaktır.

Tokat Menzilhanesi

Bu düşünceden hareketle, 1690-1840 yılları arasında Tokat menzilhanesini, 58 adet Tokat Şer'iyye Sicili'ndeki menzil kayıtları ve Osmanlı Arşivi'nin muhtelif fonlarında bulunan Menâzil Ahkâm Defterleri, Menzil Defterleri ve diğer belgeler yardımı ile incelemeyi uygun bulduk. Makalemiz, bu konuda yapılan az sayıdaki bölgesel çalışmalara yeni bir halka ekleyerek Osmanlı ulak-menzilhane teşkilatı hakkında genel nitelikli çalışmalarda görülen genellemeleri ve kapalı kısımları azaltmayı amaçlamaktadır. Bilhassa önemli işler için görevlendirilen devlet ulaklarının beygir ücretlerinin 1697'den itibaren hazineden peşin ödendiği yönünde bir genelleme bulunmaktadır. Bu çalışmada bu hususa açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca incelememizde, Tokat menzilhanesinin Anadolu menzilleri içindeki konumu, işleyişi, görevlileri, gelirleri ve idaresinde yapılan düzenlemeler ile menzil nizamının bozulma nedenleri Osmanlı Ulak-menzilhane teşkilatı çerçevesi içinde ele alınacaktır.

1. Osmanlı Anadolu'sundaki Anayollar, Menzil Noktaları ve Tokat Menzilhânesi'nin Konumu

Anadolu ve Rumeli'de yollar genel olarak sağ, orta ve sol kol olmak üzere üç ana güzergâh ile bunlara bağlı tâlî yollardan meydana gelmiştir. Menziller ya da menzilhaneler bu ana ve tâlî yollar üzerinde 3 ile 18 saat arasında değişen mesafelerde kurulmuşlardır. Bunların kurulmasında, coğrafi şartlar, yolların işlek olup olmaması, bölgenin nüfus yoğunluğu ve seferlerin yapılacağı yön gibi temel faktörler önemli rol oynamıştır. Anadolu'daki sağ kol, Üsküdar – Gebze – Eskişehir – Akşehir – Konya – Adana – Antakya - Halep ve Şam üzerinden Mekke ve Medine'ye; orta kol, Üsküdar – Gebze – İzmit – Sapanca – Geyve – Hendek – Ayaş – Düzce – Bolu – Tosya - Hacı Hamza – Osmancık – Merzifon – Amasya – Turhal – Tokat – Sivas – Kangal - Hasan Çelebi – Malatya – Harput – Diyarbakir – Nusaybin – Musul - Kerkük güzergahını izleyerek Bağdat'a; sol kol, orta kolla Merzifon'a kadar aynı güzergâhı takip ederek buradan Lâdik – Niksar - Karahisar-ı Şarkî – Kelkit – Aşkale - Erzurum yoluyla Hasankale üzerinden bir kol Kars, diğer bir kol da Tebriz'e ulaşırdı.

Tokat menzilhanesi, yukarıda verilen yol güzergâhları ve menzil noktaları listesinden de anlaşılacağı üzere, Anadolu'da orta kol güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Ayrıca, doğusunda yer alan ve sol kol güzergâhı menzil noktası olan Niksar ile de tâlî yol bağlantısı bulunmaktadır. Menzil defterlerinden Tokat-Turhal arasının 8, Tokat-Sivas arasının 18 ve Tokat-Niksar arasının ise 9 saat uzaklıkta olduğu görülmektedir. Tokat menzilhanesinin Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a uzaklığı ise 165 saat idi.

2. Ulak-Menzilhane Sisteminin Kuruluşu, Gelişimi ve Zamanla Yapılan Düzenlemeler ve Bunların Tokat Menzilhanesi'ne Yansıması

Osmanlı Devleti kuruluşundan 16. yüzyılın ilk yarısına kadar resmî haberleşmeyi “ulak hükmü” taşıyan ulaklarla temin etmiştir. Elllerinde “ulak hükmü” bulunan ulaklar,

Tokat Menzilhanesi

gelip geçtikleri yerlerde ihtiyaç duydukları binek hayvanı ve her türlü işe yi ücretsiz alabilmekteydiler. Bu usul, zamanla ulakların ayrıcalıklarını kötüye kullanmaları ve halka zarar vermeleri nedeniyle Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Lütü Paşa (sadareti: 1539-1541) tarafından değiştirilerek yerine "ulak-menzilhane sistemi" getirilmiştir.

Bu yeni sisteme göre, Anadolu ve Rumeli'de ana yollar üzerindeki şehir ve kasabaların uygun yerlerinde menzilhaneler teşkil edilmiştir. Ardından ulaklara merkezden "in'âm hükmü" adı verilen bir belge verilmesi, bu belgeyle menzilhanelerden ücretsiz menzil beygiri almaları ve dinlenmeleri esasları getirilmiştir. İn'âm hükmü olmayanların menzil beygirlerinden faydalandırılması ise saat başına 8-10 akçe ücret karşılığında olmaktaydı. Menzilhanenin idaresi ve masrafları için bulunduğu çevre ahalisi menzilci tayin edilerek avârız ve nüzul gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır.

Lütü Paşa'nın ortaya koyduğu in'âm hükmü usulü, zamanla yaşanan suiistimaller nedeniyle XVII. yüzyılın sonlarında yeniden gözden geçirilerek bazı ilave tedbirler alınmıştır. İlk olarak, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, 1691 yılında mevcut menzilhaneleri "muayyen" ve "gayr-i muayyen" olmak üzere iki grup halinde sınıflandırmıştır. Ancak bu yıllarda eş zamanlı olarak üç cephede yapılan savaşlar sistemi çöküşün eşiğine getirmiştir. Bu nedenle, 1697 yılında ikinci kez menzilhane sistemi yeniden gözden geçirilerek menzillerin işleyişinde ve idaresinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu bakımdan ilk olarak, menzillerin bir menzilci idaresinde yine çevre köy veya kasaba ahalisinin menzillerde görev almaları ve bu hizmetleri karşılığında bazı vergilerden muaf olmaları kabul edilmiştir. İkinci olarak, resmî görevli her ulağa "in'âm hükmü" adıyla bir hüküm verilmiş ve bu hükümde ulağın uğrayacağı her menzilden ne kadar beygir alacağı da belirtilmiştir. Ayrıca görevli ulağın menzilciye beygir ücreti olarak saat başına 10 akçe ödemesi usulü benimsenerek bu ücretin hareketinden önce ulağa hazineden peşin ödenmesi kararlaştırılmıştır. Son olarak, özel kişilere de ferman sorulmadan eskiden olduğu gibi önceden tayin edilen ücret ile beygir verilmesi uygun görülmüştür.

Bu yeni düzenlemedeki resmî görevli ulaklara hazineden peşin beygir ücreti verilmesi maddesinin zaman zaman değişik şekillerde uygulandığı görülmektedir. 6 Receb 1125/29 Temmuz 1713 tarihli menzil hükmünde, menziller nizamı gereği her menzil kaç beygir itibar olunursa iktiza eden masrafların yarısının devlet, diğer yarısının hasıl olan ücretten karşılandığı belirtildikten sonra in'âm hükmü taşıyan ulakların beygir ücretleri sene sonunda menzillerden gelen İn'âmât defterleri ile Mevkufat Kalemi'ndeki kayıtlar mukayese ve kontrol edilerek hazineden menzilcilere ödeme yapıldığı, ücretli menzil fermanlarında ise ücretin doğrudan menzilciye verildiği ifade edilmektedir. 28 Şevval 1169/26 Temmuz 1756 tarihli bir diğer menzil hükmünde, 1756 yılına gelene dek ulakların beygir ücretlerine ait ödeme uygulamaları sıralanmaktadır. Bu hükme göre, ilk olarak, Şehid Ali Paşa'nın sadarete geçtiği 1713 yılına kadar devlet tarafından önemli görevlerle Rumeli ve Anadolu taraflarına gönderilen ve ellerine "in'âm hükmü"

Tokat Menzilhanesi

verilen ulakların menzillerden aldıkları beygirlerin ücretleri, menzillerden sene sonunda gelen defterlere göre hesap olunarak bazı münasip mirî mallarından menzilcilere havale ile ödenmiştir. İkinci olarak, Şehid Ali Paşa'nın sadaretinin (sadareti: 1713-1716) ilk dokuz ayında ulak beygir ücretlerinin menzilcilere peşin ödenmesi uygulamasına geçilmiş ancak bunun devlete ve halka yarar sağlamadığı anlaşıldığından tekrar eski usule dönmüş ve bu uygulama 1152/1739 yılına kadar devam etmiştir. Üçüncü olarak, 1739 yılında yeniden ulaklara Hazîne-i Âmire'den peşin beygir ücreti verilmesi usulüne geçilerek menzillere bağlı halkın ödeye geldikleri "imdâdiye" paraları ise devlete ve halka faydalı olacağı düşüncesiyle kaldırılmıştır. Ancak önemli işler için gelip giden ulaklar, gereği kadar beygir bulamadıklarından menzillerde beşer onar gün beklediklerinden menzilleri takviye için 1155/1742 yılında "imdâdiye" uygulaması tekrar yürürlüğe konulmuştur. Son olarak, 1151/1738 yılında başlayan sefer nedeniyle ulakların bir yılda kullandıkları beygirler için ödenen in'âmât uygulamasında beygir başına 12,5 kuruş iken halihazırda bir senede hazineden verilen peşin beygir ücret tutarı beygir başına 39 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu durumda in'âmât ve peşin ücret uygulaması arasında beygir başına hazine aleyhine 26,5 kuruş fark oluşmaktadır. Bu fark normal zamanlarda hazinece karşılanabilirse de sefer vuku bulduğunda bunun zor olacağı düşüncesiyle 1169/1756 yılında in'âmât usulüne yani ulak beygir ücretlerinin sene sonunda mahsup edilmesi uygulamasına geçilmesine karar verilmiştir.

Resmî ulakların beygir ücretlerinin ödenmesinde, 1756 yılında in'âmât usulüne dönülmesine karar verilmesine rağmen hemen uygulamaya geçilemediği anlaşılmaktadır. 11 Şaban 1170/1 Mayıs 1757 tarihli bir menzil hükmünde, ulakların beygir ücretlerinin Hazîne-i Âmire'den peşin verilmesinin hazineye beygir başına 26 kuruştan bir senede 500 kise zarar verdiği, bu nedenle peşin ücret maddesinin kaldırılarak eskiden olduğu üzere altı ayda bir defa menzillerin hesabı görülüp iktiza eden beygir ücretlerinin münasip emvalden verilmesinin devlete yararlı olacağı ifade edilmektedir. Gurre-i Muharrem 1177/12 Temmuz 1763 tarihli bir başka menzil hükmünde ise ulakların beygir ücretlerinin 1756'dan itibaren "in'âmât usulü" ile sene sonunda toptan ödendiği, teftiş için menzilhaneleri dolaşan mübaşirlerin beygir ücretlerinin de bu usulle karşılanmasına karar verildiği belirtilmektedir.

1763-1824 yılları arasındaki dönemde de resmî ulakların beygir ücretleri "in'âmât usulü" ile karşılanmaya devam edildiği görülmektedir. Bu hususta, Tokat Şer'iyye Sicilleri (TŞS)'nde kayıtlı birçok emr-i âlî ve buyuruldu bulunmaktadır. Örneğin, 9 Rebiülevvel 1225/14 Nisan 1810 tarihli emr-i âlîde, acil mühim işlerle Rumeli ve Anadolu cihetlerine gönderilen mübâşir ve ulakların ellerinde olan menzil ahkâmı gereğince fermanlarında kaç adet beygir yazılı ise ücretsiz beygir verilmesi emredilmektedir. 9 Şaban 1231/5 Temmuz 1816 tarihli bir buyurulduda, emr-i âlî ile bir yük ve heybeden fazla yükle gelen ulaktan fazlalık için beygir ücreti istenmesi ancak sadece bir yük ve heybe ile gelenlerden asla bir şey talep edilmemesi bildirilmektedir. 13 Zilhicce 1231/4 Kasım 1816 tarihli bir diğer emr-i âlîde, in'âm menzil hükmüyle gelip giden ulakların fermanlarında kaç adet beygir yazılı ise ücretsiz beygir verilmesi,

Tokat Menzilhanesi

ücretiyle gelip giden ulakların da saat başına 10 akçeden icap eden ücretlerini menzilcilere ödemeleri emredilmektedir. Bu emr-i âliden bir yıl sonra bütün kazalara gönderilen 15 Cemaziyelahir 1232/2 Mayıs 1817 tarihli hükümde ise tatar, mübaşir ve diğer kamu görevlilerinden in'âm olarak menzil emri bulunanların emirleri her menzilhanede bakılarak buna göre ücretsiz beygir verilmesi, eğer menzil emrinde ücret yazılmış ise her kim olursa olsun binek, sürücü ve yedek beygirlerinin her biri için saat başına 10 akçe ücret karşılığında beygir verilmesi, elinde menzil emri olmadan beygir isteyen kamu görevlileri ve özel şahıslardan ise binek, sürücü ve yedek beygirlerinin her biri için saat başına 18 para kira alınması istenmektedir. Bu uygulama, Anadolu'da menzillerin 1824'de kirahâne olarak işletilmesi usulüne geçilmesine kadar devam etmiştir.

1697'den 1824 yılına kadar olan süreci bir bütün olarak değerlendirmek gerekirse, şu iki maddede durumu özetlemek mümkün olacaktır: 1- Devlet işleri için gelip giden ulaklar veya tatarlarının beygir ücretleri bazan hazineden peşin olarak verilmiş, çoğu kere de in'âm hükümleriyle ücretsiz beygir alınmış fakat bu şekilde alınan beygirler menzillerdeki in'âmât defterlerine işlenerek sene sonunda ya da altı ayda bir Mevkufât Kalemî'ne gönderilmiş ve burada kontrol edildikten sonra toplam beygir ücreti münasip devlet gelirlerinden karşılanmıştır; 2- Diğer ulaklar menzillerden aldıkları beygirler için saat başına 10 akçe, kamu görevlileri ve özel şahıslar ise saat başına 18 para ücret ödemişlerdir. Genel uygulama bu şekilde olmakla birlikte, Nisan 1777'de Anadolu'nun bazı menzilleri kirahâneye çevrilerek menzillerden her kim beygir alırsa bunun ücretini bizzat ödeme mükellefiyeti getirilmişse de yeterince başarılı olunamamıştır.

II. Mahmud döneminde 1824 yılından itibaren Anadolu'da bütün menzilhanelerin kirahaneye çevrilmesi ve menzilcilerin kirabaşı olması uygulaması başlatılmıştır. Bu yeni düzenlemeye ilişkin kazalara gönderilen Evâil-i Zilka'de 1239/28 Haziran 1824 tarihli emr-i âlîde, menzil nizamına uyulmadığı için menzilhane masraflarının çoğaldığı ve menzilkeş olan ahalinin büyük sıkıntılara düşmesinden dolayı, fukaranın refah ve rahatının sağlanması, ulakların zamanında yerlerine varmaları için bütün menzillerin kiraya verilmesine ve in'âm hükmünün kaldırılmasına karar verildiği belirtilmektedir. Yine aynı emirde, ahaliden hiç bir şey talep edilmemesi, önemli devlet işleri için gelip giden ulakların beygir ücretleri saat başına yirmişişer para hesap olunarak bunun mahallî sicile kaydedilmesi ve altı ay sonunda hesap görülerek devlet tarafından karşılanması, ayrıca ulakların ihtiyaçları olan yem ve yiyeceklerini uygun bir ücretle kendi ceplerinden karşılamaları, menzilhanelerin idaresinin kiracıbaşılara devredilmesi, menzilhane masraflarının kira akçesi ile karşılanması emredilmektedir. Diğer taraftan, idarî sıkıntılar ve savaş şartlarının baskısı sonucu menzil masraflarının artması nedeniyle beygir kirası 1826'da saat başına 20 paradan 30 paraya, 1830'da ise 30 paradan 40 paraya yani 1 kuruşa çıkarılmıştır.

Menzilhanelerde kira usulüne geçilmesinin ardından "umûr-ı mühimme ile

Tokat Menzilhanesi

âmed-şüd iden” devlet tatarlarının kira ücretlerini karşılamak amacıyla biri Rûz-ı Hızır, diğeri Rûz-ı Kasım’da olmak üzere iki taksitte ödenmek kaydıyla “ref-i menzil bedeli” adıyla bir vergi konmuştur. Bu vergi önceden menzilkeş olan ve olmayan bütün ahaliye uygulanmış ve eyalet vâilileri veya mütesellilerin görevlendirdiği kimseler ile kaza ileri gelenlerinin yardımı ile toplanarak hazineye teslim edilmiştir. 1839 Kasım’ında posta uygulamasına geçilmesine ilişkin düzenleme ile birlikte menzillerdeki kira uygulamasına ve ref-i menzil bedeli alınmasına son verilmiştir.

Ulak-menzilhâne sisteminin 1539 yılından beri geçirdiği bu değişikliklerin Tokat menzilhanesine yansımalarına gelince, ilk olarak, 1539-1697 yılları arasındaki dönemde ellerinde “in’âm hükmü” bulunan resmî işle görevli olarak orta kol güzergâhını izleyen ulaklar hiçbir ücret ödemedi Tokat menzilhanesi imkanlarını kullanmışlardır. İn’âm hükmü olmayanlar ise saat başına 8-10 akçe beygir ücreti ödemişlerdir. Menzilhanenin idaresi ve masraflarının karşılanması Tokat ahalisine verildiğinden bunlar avâriz ve nüzul gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır.

İkinci olarak, 1697-1824 yılları arasında devlet işleri için Tokat menzilhanesine uğrayan ulaklar veya tatarlar beygir ücretlerini ülke genelindeki uygulamalar çerçevesinde 1713’de ve 1742-1756 yılları arasında hazineden peşin olarak aldıkları için Tokat menzilhane menzilsine doğrudan ödeme yapmış olmalıydılar. Bu dönemin diğer zamanlarında resmî ulaklar in’âm hükümleriyle ücretsiz beygir almışlar fakat bu şekilde alınan beygirler Tokat menziline in’âmât defterine işlenerek sene sonunda ya da altı ayda bir Mevkûfât Kalemî’ne gönderilmiş ve burada kontrol edildikten sonra toplam beygir ücreti hazineden menzilciye ödenmiştir. Bir kısım ulakların masrafları ocaklık olarak tayin edilen Tokat Voyvodahî malından karşılanmıştır. Diğer ulaklar menzilden aldıkları beygirler için saat başına 10 akçe, kamu görevlileri ve özel şahıslar ise saat başına 18 para ücret ödemişlerdir.

Üçüncü ve son olarak, 1824-1840 arasındaki dönemde Anadolu’daki bütün menzilhanelerin kirahaneye çevrilmesi ve menzilhanelerin kirabaşı olması uygulaması başladığından Tokat menzilhanesi de kira ile işletilmiştir. Kira usulüne geçilmesinin ardından önemli işler için gelip giden devlet tatarlarının kira ücretlerini karşılamak amacıyla “ref-i menzil bedeli” adıyla bir vergi konduğundan Tokat kirahânesine uğrayan devlet tatarlarının beygir ücretleri için Tokat kazası halkı “ref-i menzil bedeli” ödemişlerdir. Devlet tatarlarının dışında Tokat kirahânesinden beygir alanlardan, Anadolu’daki diğer kirahânelerde olduğu gibi, saat başına 1824’de 20, 1826’da 30, 1830 yılından itibaren de 40 para tahsil edilmiştir.

3. Menzilhânelerin İşleyişi ve Denetimi, Tokat Menzilhanesi’nin Durumu

Osmanlı Devleti’nde menzilhâneler, defterdarlık teşkilatı içinde Mevkûfât Kalemî’ne bağlı Menzil Halifeliği birimi tarafından idare edilmiştir. Menzil Halifeliği’nin görevi, genel olarak menzilhanelerin denetim işlerini ve hesaplarını

Tokat Menzilhanesi

görmekti. Mevkûfâtçı Efendi'ye yazılan 22 Muharrem 1121/3 Nisan 1709 tarihli menzil hükmünde, Menzil Halifelîği tarafından İn'âmât defterleri menzillerden geldiğinde Divân-ı Hümâyûn'dan verilip Mevkûfat Kalemî'nde kayd olunan in'âm menzil fermanları ile karşılaştırılarak tek tek kontrol edilmesi, her menzilin ne miktar beygir ve ne miktar ücretleri olduğunun yoklanması, hazine kâimeleri için ayrı ciltli defter tutulması emredilmektedir. Burada söz konusu edilen işler dışında Mevkûfât Defterleri de hazırlanmakta olup bunlar Hazîne-i Âmire'de muhafaza edilmekteydi. Bir yerin menzil olup olmaması, kaç beygiri bulunduğu ve masraflarının ne şekilde karşılandığı ve benzeri hususlar bu defterlere kaydedilmişti. Menzillerle ilgili herhangi bir mesele Mevkûfât Defterleri'ne bakılarak karara bağlanır ve gereği ona göre yapılırdı. Örneğin, 12 Cemâziyelâhir 1203/10 Mart 1789 tarihli bir menzil hükmünde, Turhal menziline idare eden kasaba ahalisinin başka yerde iskan ile menzilhanenin kapandığı, Tokat menzilhanesi beygirlerinin Amasya'ya 18 saatlik mesafeye gitmek zorunda kaldıkları ve uzak mesafeli yolda hayvanların telef olması nedeniyle Tokat ahalişi Turhal menziline yeniden açılmasını talep etmesi üzerine Hazine-i Âmire'de muhafaza edilen Mevkûfât Defterleri'ne bakılarak adı geçen menzilin yeniden açılması emredilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde haberleşme, menzilhaneler ve resmî görevli ulaklar vasıtasıyla yürütülmüştür. Ulakların uğradıkları menzillerde her türlü imkandan faydalanmaları için ellerine devlet tarafından önceleri "ulak hükmü", 1539 sonrasında ise "in'âm hükmü" verilmiştir. Tipik bir in'âm hükmünde ulağın ismi ve bağlı bulunduğu daire, hangi sebeple ve kimin emriyle seyahat ettiği, gidiş-dönüş olup olmadığı, ilk hareket ettiği menzil ile varacağı menzilin adı, sürücülerin adları ve sayısı açıkça ifade edilmiştir. Ulaklar menzilhanelere vardıklarında ellerindeki in'âm hükümlerini menzilcilere ibraz etmek, ücretli menzil fermanı taşıyanlar ise beygir ücretlilerini peşin ödemek zorunda idiler. Ayrıca bu ulak fermanları kadı sicillerine kayd edilmekte ve üzerlerine kadı tarafından bir işaret konmaktaydı. Böylece ulakların bir menzil emri ile bir kaç defa gidip gelmeleri engellenmekteydi.

Bu şekilde ulakların menzilhanelerde uyacakları kurallar tespit edilirken diğer taraftan bu görevlilerin iffet sahibi, namuslu, hayvana binmeyi bilen ve meşakkatli yolculuklara tahammüllü kişiler arasından seçilmesine dikkat edilirdi. Ayrıca uzun müddet sadrazam ve diğer üst seviyeli idarecilerin dairelerinde istihdam ile tecrübe kazanmış ve terbiye görmüş olmaları da gerekirdi. Daha sonraları ulakların görülen usulsüz hareketleri sebebiyle bunların hal ve hareketlerinin devamlı ve daha sıkı bir şekilde kontrol altında bulundurulması için I. Abdülhamit zamanında (1774-1789) "Tatarân Ocağı" kurulmuştur. Ocağa mensup ulak veya tatarların, diğer ulaklardan ayırt edilmesi için ise ayrı bir kalpak ve elbise tahsis olunmuştur. Ancak bir müddet sonra, ocağa ait kalpak ve elbisenin ulaklıkla alakası olmayanlar tarafından da giyilmesi üzerine, bu gibilerin cezalandırılması yoluna gidilmiş ve bir tedbir olarak ocak mensubu ulaklara Tatar Ağası tarafından tezkere verilmiştir.

Menzilhanelerin usulüne göre işletilip işletilmediği, odaların ve eşyaların

Tokat Menzilhanesi

temizliği ve benzeri hususlar, menzilhanelerin bulunduğu kazaların kadıları, ileri gelenler ve muhtesipleri tarafından kontrol edilirdi. XVIII. Yüzyılda bu kontrol işleri, merkezden gönderilen mübaşirler vasıtasıyla yapılmıştır. XVIII. Yüzyılın sonlarından menzilhane sisteminin kaldırılıp posta teşkilatının kurulduğu 1840 yılına kadar olan süreçte ise menzilhaneleri eyâlet vâli ve mutasarrıflarının tatar ağaları veya tatar odabaşları denetlemişlerdir.

Menzilhanelerin bu genel işleyiş ve denetimi Tokat menzilhanesi için de geçerlidir. Bu menzilhanenin hesaplarını, Mevkûfât Kalemî'ne bağlı Menzil Halifelîği defterlerinde bulmak mümkündür. Denetim konusunda da durum aynı olup Tokat menzilhanesi, 16 ve 17. yüzyıllarda Tokat kadıları ve ileri gelenleri, XVIII. Yüzyılda merkezden gönderilen mübaşirler, XVIII. Yüzyılın sonlarından menzilhane sisteminin kaldırılıp posta teşkilatının kurulduğu 1840 yılına kadar olan süreçte ise Sivas eyâleti vâli ve mutasarrıflarının tatar ağaları veya tatar odabaşları tarafından denetlenmiştir.

4. Menzilhanelerdeki Görevliler ve Tokat Menzilhanesi Personeli

Menzilhanelerin düzenli olarak işlevini yerine getirebilmesi için idareci ve hizmetlilerden oluşan bir personel kadrosuna sahip bulunmaktaydı. Menzil personeli genel olarak, “menzil emini” (menzilci), “menzil kethüdası”, “ahur kethüdası”, “odacı”, “seyis”, “sürücü” ve “aşçı” gibi görevlilerden meydana gelmekteydi. Ayrıca, menzilin asıl yükünü çeken, menzil çevresindeki köy veya kasaba ahalisinden oluşturulan “menzilkeş” adıyla bilinen bir hizmetliler grubu daha vardı. Menzillerin asıl sorumlusu olan menzil eminleri, dürüst, varlıklı, muktedir ve kefil gösterebilecek kimseler arasından XVII ve XVIII. yüzyıllarda bir yıllık süre için menzilin bulunduğu kaza âyânı, kadısı veya nâibinin teklifi ve devletin de tasdiki ile tayin edilirdi. Daha sonraki devirlerde, menzil eminleri altı aylık süreler için tayin edilmişlerdir. Ancak bir yılın veya altı ayın sonunda görevini hakkıyla yapmış olan menzil eminleri tekrar menzilci tayin edilebilirdi. Görevini ihmal edenler vazifeden uzaklaştırılarak cezalandırılırdı. Bazen birden fazla kişi veya doğrudan bir köy ahalisi aynı menzilhaneye müştereken menzilci tayin edilmişlerdir.

Menzilcilerin başlıca görevleri, menzil hükmü ile seyahat eden ulaklara menzil beygiri sağlamak, menzil masraflarını karşılamak, menzilhanelerin iç düzenini sağlamak ve menzilhaneyi idare etmektir. Menzilciler yaptıkları bu hizmetler karşılığında avarız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye vergilerinden muaf olurlardı. Gayrimüslim menzilciler ise bu hizmetleri karşılığında yeniçeri oğlanı vermezlerdi.

Menzilhanelerin yıllık veya altı aylık masrafları önceden hesap edilerek menzilci tayin edilen kişiye kaza halkı tarafından taksitler halinde vergi olarak ödenirdi. Bunun için menzilci ile halk temsilcileri arasında mahkeme huzurunda bir anlaşma yapılırdı. Buna göre, bir yıl veya altı ay içinde menzilcinin menzilhane giderleri için yapacağı masraflara karşılık kendisine ödenecek tutarın kaç taksitte verileceği senede bağlanırdı.

Tokat Menzilhanesi

Bundan sonra, menzilci halktan başka bir şey istemeyeceğini ve aldığı görevi hakkıyla yerine getireceğini taahhüt eder ve bir kefil gösterirdi. Bu tedbirlerle menzircilerin görevlerini kötüye kullanmaları engellenmeye çalışılmıştır. Ancak yine de bazı menzircilerin, çeşitli şekillerde görevlerini suiistimal ettikleri görülmektedir.

Menzil görevlilerinden sürücüler, başka bir menzile hareket eden ulaklarla birlikte giderek, hizmet ettiği menzile ait olan beygirleri geri getirmekle ve ulaklara rehberlik etmekle vazifeli idiler. Daha önce belirtildiği üzere, ulaklara verilen in'âm hükümlerinde sürücülerin sayısı da yazılmıştır.

Menzilkeş adıyla anılanlar ise menzilin her türlü işlerini görmek ve bir kısım masraflarını karşılamak üzere menzile yakın köy ve kasaba halkından vazifelendirilen kimselerdir. Menzilkeş tayin edilen her hane, avârız ve örfî vergilerden muafiyet karşılığında maddî gücüne göre para veya para yerine mal vermekle yükümlüydü. Ayrıca menzilkeşler içlerinden belirli sayıda er çıkararak menzil işlerini yaparlardı. Menzilkeşlerin başlıca vazifeleri, menzilhanenin harap olmaması ve daimi surette hizmet vermesini sağlamak, eşkıyaya karşı korumak ve menzilhanenin ihtiyacı olan yem, ot, saman, odun, yağ ve un gibi temel ihtiyaç maddelerini temin etmek ve bunları belirli bir ücret karşılığında satmaktır.

Menzilhanelerin iç hizmetlerini ise ahur kethüdası, seyis, odacı ve aşçılar gibi görevliler yürütürdü. Menzil eminliğinde olduğu gibi, görevlerini ihmal edenler, işten uzaklaştırılarak cezalandırılır ve yerlerine namuslu, dürüst ve kefil verebilecek kimseler getirilirdi. Bu iç hizmet görevlileri yaptıkları işlere karşılık belirli miktarda ücret almaktaydılar.

Osmanlı Devleti genelinde bulunan menzilhanelerde olduğu gibi Tokat menzilhanesinde de görevliler bulunmaktaydı. Bunların gördükleri hizmetler ve bazı vergilerden muafiyetleri de aynı idi. 1539-1697 yılları arasındaki dönemde menzilhanenin idaresi Tokat ahalisine verildiğinden bunlar gördükleri hizmetler ve karşıladıkları masraflar nedeniyle avârız ve nüzul gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bu durumda Tokat menzilhanesinde şehir halkı menzilci ve menzilkeş olarak karşımıza çıkmaktadır.

1697-1824 yılları arasında Tokat menzilhânesinde birinci derecede sorumlu kişi olarak menzil eminini (menzilci) görmekteyiz. XVII ve XVIII. yüzyıllarda dürüst, varlıklı, muktedir ve kefil gösterebilecek kimseler arasından bir yıllık süre için Tokat kaza âyânı, kadısı veya nâibinin teklifi ve devletin de tasdiki ile tayin edilmişlerdir. XVIII. asrın sonlarından itibaren, Tokat Şer'îyye Sicilleri'ndeki Mart ve Eylül menzil hüccetlerinden anlaşılacağı üzere, menzil eminlerinin atanma süresi altışar ay olarak tespit edilmiştir. Ancak bir yılın veya altı ayın sonunda görevini hakkıyla yapmış olan bazı menzil eminlerinin birkaç kez aynı görevi üstlendikleri görülmektedir. Örneğin, el-Hac Ali b. Abdullah, 1171-1178/1757-1764 yılları arasında yedi yıl süre ile Tokat

Tokat Menzilhanesi

menzilhanesinde menzil eminliği yapmıştır. Bazen de birden fazla kişi Tokat menzilhanesine müştereken menzilci tayin edilmiştir. Örnek vermek gerekirse, 1162/1748 yılı Rûz-ı Hızır'ından 1163/1749 yılı Rûz-ı Hızır'ına kadar bir yıl süreyle Seyyid Halil, Molla Mustafa ve Mahmud birlikte menzilci olarak görev almışlardır. Yine 1804 yılının Mart ve Eylül dönemlerinde her iki altı aylık sürede Esseyyid İbrahim, el-Hac Süleyman ve Ahmet'in müştereken menzirciliği üstlendikleri görülmektedir.

Tokat menzilhanesinin yıllık veya altı aylık masrafları önceden hesap edilerek bunların bir kısmı menzilci tayin edilen kişiye menzilkeş olan Tokat halkı tarafından taksitler halinde vergi olarak ödenmekteydi. Bunun için menzilci ile halk temsilcileri arasında mahkeme huzurunda bir senet yapılır, bir yıl veya altı ay içinde menzilin menzilhaneye giderleri için yapacağı masraflara karşılık kendisine ödenecek tutarın ne kadarının peşin ve kalanının kaç taksitte verileceği senette açıkça ifade edilirdi. Daha sonra senette geçen menzilci ücreti mahalle esasına göre ahaliye taksim edilmekteydi. Menzil masraflarının kalanının nasıl karşılandığı, aşağıda "Tokat menzilhanesinin masrafları ve Menzilci Ücretleri" başlığı altında detaylı olarak ele alınacaktır.

Tokat menzilhanesinin iç hizmetlilerine bakan hademeler, ahur kethüdası, seyyis, odacı, aşçılar ile sürücülerin sayıları ve aldıkları ücretler hakkında belge eksikliği nedeniyle her hangi bir bilgimiz bulunmamaktadır.

5. Tokat Menzilhanesi Masrafları ve Menzilci Ücretleri

Osmanlı Devleti genelinde menzilhanelerin masraflarının bir kısmı devlet hazinesinden, bir kısmı ulak ücretlerinden, bir kısmı menzilci tayin edilen ahalinin avâız ve nüzul vergilerinden karşılanmış, bazen de bir mukataa veya gümrük malından ocaklık olarak destek verilmiştir. Bunların yeterli olmadığı zamanlarda ise "imâdiye" adıyla menzillere halktan yardım parası toplanmıştır. Genel olarak menzillerin masrafları bu şekillerde karşılanmış olmakla birlikte, farklı zamanlarda ve farklı bölgelerde genel prosedürün dışında uygulamalar görülmektedir.

Tokat menzilhanesinin masrafları, 1539-1697 yılları arasındaki dönemde menzilhanenin idaresini üstlenen Tokat ahali tarafından avâız ve nüzul gibi vergilerden muafiyet mukabili olarak karşılanmıştır. 1690 yılında menzilhanede 4 beygir beslenmekte olup menzilin toplam masrafı ise 366,6 kuruş (44000 akçe) tutmaktaydı. Menzilin beygir sayısı ve toplam masrafı 1722 yılında da aynı şekilde kaydedilmiştir.

1726-1824 yılları arasındaki dönemde, Tokat menzilhanesinin masraflarının artışı ve bu masrafların farklı kalemlerden karşılandığı görülmektedir. 1726 yılında menzilhanedeki beygir sayısı 35'e, yıllık toplam masraf ise 5162,5 kuruşa yükselmiştir. Bu tutarın 2625 kuruşu ulak ücretlerinden, 2625 kuruşu hazineden karşılanmıştır. Masrafların bu derece artmasında 1723'den itibaren İran üzerine açılan seferlerin etkisi olmalıdır.

Tokat Menzilhanesi

1748 yılında Seyyid Halil, Molla Mustafa ve Mahmut'un müştereken menzilci olduğu Tokat menzilhanesinde toplam 10 adet beygir beslenmekte olup bunun 4'ünün masrafları eskiden olduğu üzere avârız ve nüzul vergileri mukabili olarak Tokat ahali tarafından karşılanmaktadır. Kalan 6 beygirin yıllık masrafı ise toplam 885 kuruş tutmaktadır. Bu tutarın 450 kuruşu ulak ücretlerinden, 435 kuruşu Tokat Voyvodalığı mukataası malından verilmektedir. 1748 yılı masraflarının hesaplanmasında, resmî görevli devlet ulaklarının beygir ücretleri gözükmemektedir. Yukarıda "Ulak-menzilhane sisteminde yapılan düzenlemeler" başlığı altında izah edildiği üzere, 1742-1756 yılları arasında, devlet işleri için gelip giden ulaklar, beygir ücretlerini hazine peşin olarak aldıkları için Tokat menzilhanesine uğrayan devlet ulakları, ücretlerini menzilciye doğrudan ödemiş olmalıdırlar.

1756-1786 yılları arasında, Tokat menzilhanesi masrafları hakkında elimizde yeterli seviyede veri bulunmaktadır. Bu verilerle oluşturulan Tablo 1, adı geçen dönemde menzilhanenin menzil masraflarının karşılandığı kalemlere göre yıllık giderleri, beygir sayısı ve bu verilerin derlendiği kaynakları göstermektedir. Tablodaki rakamlar hakkında bazı değerlendirmeler yapmak mümkün görünmektedir. İlk olarak, menzil masraflarının karşılandığı kalemlerin sayısının üçten dörde çıktığı görülmektedir. Bu kalemlerden ulak ücreti, kendi parası ile gelip giden ulakların beygir ücreti olarak menzilciye ödediği meblağı ifade etmektedir. Hazine-i Âmire'den menzilciye ödenen ve akçe cinsinden verilen paralar, in'âm hükmü ile gelip giden mühim işlerle görevli devlet ulaklarının beygir ücretlerini göstermektedir. Mukataa yani Tokat Voyvodalığı malından verilen meblağ, menzilhanede beslenen toplam 10 beygirden 6'sının masrafları için tahsis edilmiştir. Kalan 4 beygirin masrafları ise eskiden olduğu üzere avârız ve nüzul vergileri mukabili olarak Tokat ahali tarafından karşılanmaktadır. İkinci olarak, Tokat menzilhanesi masraflarının ekserisini karşılayan ulak ücreti, mukataa ve avarız ve nüzul bedeli kalemlerine ait tutarların sabit rakamları işaret ettiği görülmektedir. Bu durum devletin malî istikrar için ödeme rakamlarını uzun süre sabit tuttuğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Tokat Menzilhanesi Masrafları (1756-1786)

Yıllar (Hicrî ve Miladî)	Menzil masraflarının karşılandığı kalemler				Beygir sayısı	Kaynaklar
	U l a k ücreti (guruş)	Hazîne-i Â m i r e (akçe)	Mukat aa (guruş)	A v a r ız - nüzul (guruş)		
1171-2/1757-8	450	71340	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 300
1179-80/1765-6	450	100000	-	-	-	MAD 4106, s. 303
1180-1/1766-7	450	100000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 303
1172-3/1758-9	450	106000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 300
1176-7/1762-3	450	107300	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 302
1170-1/1756-7	450	120000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 300
1175-6/1761-2	450	123000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 301

Tokat Menzilhanesi

1173-4/1759-60	450	136100	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 301
1191-2/1777-8	450	140000	-	-	-	MAD 4111, s. 230
1195-6/1781-2	450	163000	-	-	-	MAD 4111, s. 231
1177-8/1763-4	450	165200	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 302
1181-2/1767-8	450	176000	-	-	-	MAD 4106, s. 303
1174-5/1760-1	450	222684	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4106, s. 301
1178-9/1764-5	450	230000	-	-	-	MAD 4106, s. 302
1196-7/1782-3	450	240000	-	-	-	MAD 4111, s. 232
1193-4/1779-80	450	250000	-	-	-	MAD 4111, s. 231
1192-3/1778-9	450	260000	-	-	-	MAD 4111, s. 230
1197-8/1783-4	450	300000	-	-	-	MAD 4111, s. 232
1198-9/1784-5	450	330000	-	-	-	MAD 4111, s. 232
1199-1200/1785-6	450	330000	-	-	-	MAD 4111, s. 233
1194-5/1780-81	450	360000	-	-	-	MAD 4111, s. 231
1190-1/1776-7	450	460000	435	[366.6]	4+6=10	MAD 4111, s. 230

Üçüncü ve son olarak, Menzil defterlerinde “bahâ-i in‘âmât-ı ücret-i bârgîrân-ı ulak” başlığı altında hesap edilen ve sene sonunda Hazîne-i Âmire tarafından menzildilere ödenen in‘âm hükmü ile gelip giden devlet ulaklarının beygir ücreti toplamaları, yıldan yıla değişmektedir. Yukarıda Tablo 1’den de görüleceği üzere, 1756-1785 yılları arasındaki dönemde, in‘âm hükümlü ulakların yıllık beygir ücreti toplamaları 71340 akçe ile 460000 akçe arasında sıralanmaktadır. Bilhassa, 1760-1786 arasındaki yıllarda in‘âm hükümlü ulakların yıllık beygir ücretleri 230000 akçeden 460000 akçeye kadar yükselmiştir. Bu yükselişin ardında, muhtemelen Baban-oğulları meselesi nedeniyle Osmanlı-İran ilişkilerindeki gerginleşme, Basra’nın 1775’te İran tarafından işgali ve 1779’da Basra’nın kurtarılması hadiseleri yatmaktadır. Bu hadiseler nedeniyle adı geçen dönemde, Tokat menzilhanesinin de üzerinde bulunduğu Anadolu orta kolunda ulak trafiği artmış olmalıdır.

1796’dan 1824 yılına kadar olan süreçte, Tokat menzilhanesi masrafları hakkında Tokat Şer‘iyye Sicilleri’nde kayıtlı menzil hüccetleri, salyane veya tevzi defterleri ve menzil defterlerinde önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere dayalı olarak oluşturulan Tablo 2, adı geçen dönemde menzilhane masraflarının karşılandığı kalemlere göre yıllık giderleri, beygir sayısı ve bu verilerin derlendiği kaynakları göstermektedir. Tablodaki rakamlara bakarak Tokat menzilhanesi masrafları hakkında bazı değerlendirmeler yapmak mümkün görünmektedir.

İlk olarak, bu dönemde (1796-1824) menzil masraflarının karşılandığı kalemlerin sayısı ve adları sicil kayıtlarında biraz değişmiştir. Yukarıda açıklandığı üzere, menzilhane masrafları, 1756-1786 döneminde ulak ücreti, Hazine-i Âmire, Mukataa ve avarız-nüzul olmak üzere toplam 4 ayrı kalemden karşılanmaktaydı. 1796’dan (ya da biraz daha öncesinden) itibaren “ulak ücreti” kalemi sicillerde görünmemektedir. İn‘âm hükmü taşıyan devlet ulaklarının beygir ücretlerine karşılık Hazîne-i Âmire’nin sene

Tokat Menzilhanesi

sonunda menzilciye ödediği paralar, sicillerde herhangi bir rakam verilmeksizin “in‘âmât” şeklinde ifade edilmektedir. Mukataa yani Tokat Voyvodalığı malından verilen meblağ, her altı aylık süre için 435 kuruş olarak kaydedilmiştir. Avâriz ve nüzul vergileri mukabili olarak Tokat ahalisinin ödediği paralar ise sicillerde “menzilci ücreti” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sicillerde, menzil masrafları için “imdâdiye” adıyla ilave bir vergi bulunmaktadır.

İkinci olarak, bu yeni dönemde Tokat menzilhanesi masraflarının olağanüstü arttığı görülmektedir. Bu artışta menzilhanede beslenen beygir sayısının 10’dan 100’e çıkmasının büyük payı bulunmaktadır. Beygir sayısındaki artış, bunları beslemekle yükümlü olan menzilcilerin masraflarına doğrudan yansdığından, menzilci ücretleri de yükselmiştir. Menzilci ücretleri, Tokat ahalisine mahalle esasına göre salyane türü vergilerle birlikte taksim edilerek Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki taksit olarak tahsil edilmiştir. Aşağıda Tablo 2’de verilen menzilci ücretleri yıllık toplamları ihtiva etmektedir. Yıllık toplamlar içinde menzil ücretleri, önceki yıldan kalan bakaya (mahallatda mümteni‘ât), kolcu ücreti, defter harcı, kethüda ve hademe ücretleri (kethüdaıyye ve hüddamiye), defter hazırlama ücreti (tertib-i defter ve yafte ücreti) gibi alt masraf kalemleri yer almaktadır.

Diğer taraftan, menzilci ücretlerinin yıldan yıla bazen de birkaç yılda bir aşağı yukarı değiştiği gözlenmektedir. 1796-1815 döneminde menzilci ücretlerinin 15916 kuruştan 15296 kuruşa gerilediği, 1815’den 1824’e kadar uzanan süreçte ise 90000 kuruşa kadar yükseldiği görülmektedir. Bu son dönemde menzilci ücretlerinde görülen yaklaşık altı kat civarındaki artışın gerisinde yatan neden veya nedenler muhtelif olabilir. Burada ilk akla gelen sebep, adı geçen dönemde menzilcilere “imdâdiye” adıyla ilave olarak ödenen paraların düşük tutulmasıdır. Bu husus aşağıda Tablo 2’deki imdadiye kolonu verilerinden açıkça görülmektedir. Bir başka neden, bu dönemde (1815-1824) Tokat menzilhanesinin üzerinde bulunduğu Anadolu orta kolunda ya da bütün ana yollarda ulak trafiğinin artmış olma ihtimalidir.

Tablo 2. Tokat Menzilhanesi Masrafları (1796-1824)

Yıllar (Hicrî ve Miladî)	Menzil masraflarının karşılandığı kalemler				Beygir sayısı	Kaynaklar
	Hazîne-i Â m i r e (akçe)	Mukataa (guruş)	İmdadiye (guruş)	Menzilci ücreti (guruş)		
1210-1/1796	in‘âmât	870	4000	15916	100	TŞS 2, s. 6, 48, 254-53/3, 276/1
1211/1797	in‘âmât	870	9203	15916	100	TŞS 2, s. 233/1; TŞS 3, s. 8/1
1212-3/1798	in‘âmât	870	4000	15916	100	TŞS 3, s. 93-94/1, 125/1, 152-153/4, 190-191
1214-5/180	in‘âmât	870	4000	15916	100	TŞS 5, s. 122-3/1 TŞS

Tokat Menzilhanesi

0						6, s. 18/1
1217/1803	in'âmât	870	4000	15866	100	TŞS 8, s. 169/1
1218-9/1804	in'âmât	870	17372	15866	100	TŞS 8, s. 71-72, 135/2; TŞS 9, s. 165/1
1220/1805	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 9, s. 95/1
1220-1/1806	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 10, s. 8-9/1, 56-57/1
1222/1807	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 11, s. 17-18/1
1223/1808	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 11, s. 68-70/1, 150/1
1224/1809	in'âmât	870	[17390]	15826	100	TŞS 12, s. 112-113/1
1225/1810	in'âmât	870	24174	15826	100	TŞS 13, s. 169/1
1226/1811	in'âmât	870	20974	15826	100	TŞS 14, s. 120-121/1; TŞS 15, s. 7a-b/1
1227/1812	in'âmât	870	21692	15561	100	TŞS 15, s. 22-23/1, 63-57b/1, 77-75; TŞS 16, s. 9/1, 130-129
1228/1813	in'âmât	870	32700	15296	100	TŞS 17, s. 118-119/1, 184/1
1229/1814	in'âmât	870	64704	15296	100	TŞS 17, s. 148/1; TŞS 19, s. 21-22/1
1230/1815	in'âmât	870	56204	15296	100	TŞS 19, s. 171-172/1; TŞS 20, s. 10/1
1231/1816	in'âmât	[870]	66000	30000	[100]	TŞS 21, s. 155-157
1232/1817	in'âmât	[870]	6000	30000	[100]	TŞS 21, s. 85-87
1233/1818	in'âmât	[870]	-	68500	[100]	TŞS 22, s. 102; TŞS 23, s. 4-5, 70
1234/1819	in'âmât	[870]	-	72000	100	TŞS 24, s. 17-18; TŞS 25, s. 4/1, 35/2
1235/1820	in'âmât	[870]	4500	82500	100	TŞS 26, s. 25, 50, 168/2
1236-7/1821	in'âmât	[870]	12500	90000	[100]	TŞS 26, s. 25; TŞS 27, s. 40-41
1237/1822	in'âmât	[870]	6000	80500	100	TŞS 27, s. 114, 150; TŞS 28, s. 225/3
1238-9/1823	in'âmât	[870]	2500	77000	100	TŞS 28, s. 219/3
1239/1824	in'âmât	[870]	36500	73000	100	TŞS 28, s. 190-189/1, 217/3; TŞS 29, s. 68

Üçüncü olarak, 1796-1824 döneminde Tokat menzilhanesi masraflarının bir kısmı yukarıda belirtildiği üzere “imdâdiye” adıyla menzildarlarca ödenen paralarla karşılanmıştır. Bu paraların yıllık tutarları, Tablo 2’den de görüleceği üzere, 4000 kuruştan zamanla 66000 kuruşa kadar çıkabilmiştir. Bilhassa, 1804 yılından itibaren imdadiyeler genel bir artış çizgisi göstermektedir. Tokat Şer’iyye Sicilleri’ndeki

Tokat Menzilhanesi

kayıtlardan imdadiyelerin Tokat esnafından tahsil edildiği kesinlik kazanmaktadır. Bu bakımdan, 1797 yılı Eylül menzil imdadiyesi olan toplam 7203 kuruşun müstakil dükkanlarda ve hanlarda faaliyet gösteren esnafa taksim ve tahsil edildiği görülmektedir.

Son olarak, menzilci ücretleri ve imdadiyeler dışında ahali tarafından menzilcilere salyane türü vergiler içinde bir takım ilave paralar verilmekteydi. Benzer şekilde, Tokat Şer'iyeye Sicilleri'nde yer alan salyâne veya tevzi defterleri içinde "hil'at", "ikramiye", "biniş" ve "kapu-bahâ" gibi değişik adlar altında ve değişik miktarlarda menzilcilere ilave paralar ödendiği görülmektedir.

1825-1840 döneminde Tokat menzilhanesi masraflarına gelince, bu dönemde Tokat menzilhanesi Anadolu'daki diğer menzilhaneler gibi kira usulü ile işletildiğinden sadece "umûr-ı mühimme ile âmed-şüd iden" devlet tatarlarının kira ücretleri masraf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu masraflar da "ref'-i menzil bedeli" vergisi ile karşılanmıştır. Tokat Şer'iyeye Sicilleri'nde yer alan salyâne defterleri ve ref'-i menzil buyuruldu kayıtlarında bu hususta önemli sayısal veriler bulunmaktadır. Bu kaynaklardan derlenen veriler aşağıda Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Tokat Menzilhanesi/kirahanesi Masrafları (1825-1833)

Yıllar (Hicrî ve Miladî)	Ref'-i menzil 1. ve 2. Taksitleri	Kaynaklar
1240 Ş 23/12 Nisan 1825	Mart menzil ücreti: 6000 guruş	TŞS 29, s. 104
1241 Ra 19/1 Kasım 1825	Eylül menzili ücreti: 10500 guruş	TŞS 29, s. 141
1243 Z Ehr/4 Temmuz 1828	Ruz-ı Hızır 1. taksit: 6391 guruş	TŞS 29, s. 91
1244 Za 23/27 Mayıs 1829	Ruz-ı Kasım 2. taksiti: 6391 guruş	TŞS 34, s. 56
1247 Z Gr./2 Mayıs 1832	Ruz-ı Kasım 2. taksiti: 6657.5 guruş	TŞS 37, s. 149
1248 Ca Gr./26 Eylül 1832	Ruz-ı Hızır 1. taksit: 6506 guruş	TŞS 37, s. 149
1248 R 29/25 Eylül 1832	Ruz-ı Kasım 2. taksit: 6391 1 para	TŞS 38, s. 79/1
1249 M Gr./21 Mayıs 1833	Ruz-ı Hızır 1. taksit: 6506 guruş 26 para	TŞS 38, s. 100/1
1249 C 27/12 Ekim 1833	Ruz-ı Kasım 2. taksit: 6391 1 para	TŞS 38, s. 143/2

Tablo 3'teki verilerden Tokat menzilhanesine uğrayan resmî görevli devlet tatarlarının masrafları hakkında bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Evvela, veriler bize 1825 yılından itibaren menzilhane masraflarının ref'-i menzil bedeli olarak biri Ruz-ı Hızır (6 Mayıs) ve diğeri Ruz-ı Kasım'da (9 Kasım) olmak üzere yılda iki kez ahaliden toplandığını göstermektedir. İkinci ve son olarak, 1825 yılı Kasım'ı istisna edilirse, ref'-i menzil tutarlarının 6000 kuruş ile 6757,5 kuruş arasında değişmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemde (1825-1840), Tokat menzilhanesinin diğer masrafları ve menzilhanede beslenen toplam beygir adedi hakkında elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Tokat Şer'iyeye Sicili'nde yer alan 15 Ramazan 1247/17 Şubat 1832 tarihli kayıta, resmî görevli ulaklar ile diğer görevlilerin daha seri hareketi için

Tokat Menzilhanesi

menzilhaneye her biri 87,5 kuruştan 41 beygir alınarak bunun toplam tutarı olan 3587,5 kuruşun mahalle esasına göre ahaliye taksim edilerek tahsil edildiği görülmektedir.

6. Menzil Teşkilatının Bozulma Nedenleri ve Tokat Menzilhanesinin Durumu

Osmanlı Devleti'nde ulaşım ve haberleşme hizmetlerinin belirli bir düzen içinde yürütülmesini sağlayan menzil teşkilatı, değişen şartlar ve zamanla ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle 16. ve 17. asırlarda önemli değişiklikler geçirmiştir. 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın ilk yarısında ise, devletin diğer kurumlarında olduğu gibi, menzil nizamının iyice bozulduğu görülmektedir. Bu genel gidişat Tokat menzilhanesi için de geçerlidir. Bunun temel nedenleri, Tokat Şer'iyeye Sicilleri'nde kayıtlı menzil nizamına dair emirler, bu döneme ait lâyiha ve mevcut akademik çalışmalarda yer alan bilgilerle şöyle özetlenebilir:

a. Uzun ve sık yapılan savaşlar sebebiyle menzillere daha fazla beygir besleme mükellefiyetinin getirilmesi. Bu durum menzil masraflarının artmasına neden olduğundan ilave masrafların "imdâdiye" adıyla çevre ahaliden toplanması uygulamasına geçilmiştir. Normal vergilerin dışında, imdadiye ödemeye zorlanan ahali maddî olarak büyük güçlükler içine düşmüş, çareyi yerlerini terk etmekte bulmuştur.

b. Menzil beygirlerine binmek, devlet hizmeti gören ulaklara mahsus iken, voyvoda, mültezim ve a'yânlar ile adamlarının da ücretsiz menzil beygiri kullanmaları. Bu kanunsuzluk dönemin lâyiha sahipleri tarafından da dile getirilmiş ve ortadan kaldırılması istenmiştir. Bu hususta bir tedbir olarak yerel yöneticilere devlet merkezi ve eyaletlerden uyarıcı nitelikte emir ve buyuruldular gönderildiği görülmektedir.

c. Çeşitli bölgelere giden mal ve eşyaların menzil beygirleri kullanılarak ulaklar tarafından gönderilmesi. Bilhassa tüccar mallarının bu şekilde taşınması, menzilhanelerde beygir sıkıntısı meydana getirdiğinden devlet işlerinin aksamasına neden olmuştur.

d. Rûz-ı Hızır ve Rûz-ı Kasım başında menzil masrafları ve diğer yerel giderleri karşılamak amacıyla tertip olunan Tevzi Defterleri'ne menzil masrafları dışında menzil nizamı için gelen mübaşirlerin hizmetleri, mutasarrıf Tatar Ağası'nın devriye ve ikramiye ücreti ile bunların sair masraflarının da kaydedilmeye başlanması. Bu durum menzil masraflarının büyük ölçüde artmasına ve bu masrafların ahaliden tahsili cihetine gidildiğinde onların bir kısmının yerlerini terk etmelerine sebep olmuştur.

e. Herhangi bir yüksek devlet makamına atama yapıldığında, ellerinde berat ve mektup olmadığı halde bahşiş kapmak için gayri resmi bir tatar güruhunun türemesi ve bunların haberi daha önce götürmek için hayvanlara eziyet etmeleri ve telef olmalarına sebebiyet vermeleri.

Tokat Menzilhanesi

f. Menzildcilerin ulaklardan beygir ücreti dışında “bahşiş” adı altında kanunsuz olarak ek ücret talep etmeleri, vermeyen ulaklara gerekli hizmeti yapmamaları veya geciktirmeleri.

g. Menzil beygirlerinin ihtiyacı olan saman, ot, arpa gibi maddelerin yüksek fiyatla satılması ve bu sebeple menzilküş ahalinin büyük sıkıntılara düşerek vazifelerini yapamayacak hale gelmeleri.

h. Bilhassa resmî işle görevli devlet ulaklarının bir yolunu bularak tarih bölümü açık menzil hükmü temin ederek defalarca ücretsiz menzil beygiri almaları. Bu da devletin hazineden menzildcilerle daha fazla ulak beygir ücreti ödemesine neden olmaktadır.

Yukarıda belirtilen temel sebepler yüzünden menzil nizâmının bozulması, lâiyahacıların önerdiği üzere menzilhanelerin idaresinde 1825 yılından itibaren kirâ usulüne geçilmesini zorunlu kılmıştır. Ancak kirâ usulü de savaşlar ve diğer sosyo-ekonomik problemler sebebiyle istenilen sonucu vermediğinden menzil sistemi bütünüyle değiştirilerek yerine 1840’da posta teşkilatı kurulmuştur.

SONUÇ

Osmanlı ulak-menzilhâne sistemi çerçevesinde 1690-1840 yılları arasında Tokat menzilhânesi hakkında Tokat Şer‘iyye Sicilleri ve arşiv malzemesine dayalı olarak ortaya koyduğumuz analizden bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür.

İlk olarak, ulaşım ve haberleşme hizmeti sağlayan Osmanlı Ulak-menzilhane sisteminde, değişen şartlar ve zamanla ortaya çıkan aksaklıklar nedeniyle bazı önemli düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti kuruluşundan 16. yüzyılın ilk yarısına kadar resmî haberleşmeyi “ulak hükmü” taşıyan ulaklarla temin etmiştir. Bu usul, zamanla ulakların ayrıcalıklarını kötüye kullanmaları ve halka zarar vermeleri nedeniyle Sadrazam Lütfi Paşa (sadareti: 1539-1541) tarafından değiştirilerek yerine menzilhaneler kurulması ve ulakların her türlü ihtiyacının bu menzilhanelerde “in‘âm hükmü” ile karşılanması usulü getirilmiştir. Bu yeni düzenlemede zamanla yaşanan suiistimaller nedeniyle, 1697’de yeniden gözden geçirilerek “in‘âm hükmü”ne bazı sınırlamalar konulmuştur. 1697’den 1824 yılına kadar uzanan süreçte genel uygulamaya göre, 1- Devlet işleri için gelip giden ulakların beygir ücretleri bazan hazineden peşin olarak verilmiş, çoğu kere de in‘âm hükmü ile ücretsiz beygir alınmış fakat bu beygirlerin ücretleri menzillerdeki in‘âmât defterlerine işlenerek sene sonunda ya da altı ayda bir Mevkufât kalemine gönderilmiş ve burada kontrol edildikten sonra toplam beygir ücreti münasip devlet gelirlerinden karşılanmıştır; 2- Diğer ulaklar menzillerden aldıkları beygirler için saat başına 10 akçe, kamu görevlileri ve özel şahıslar ise saat başına 18 para ücret ödemişlerdir. Ayrıca, Nisan 1777’de Anadolu’nun bazı menzilleri

Tokat Menzilhanesi

kirahâneye çevrilerek menzillerden her kim beygir alırsa bunun ücretini bizzat ödeme mükellefiyeti getirilmişse de yeterince başarılı olunamamıştır. Menzil teşkilatındaki aksaklıkları ortadan kaldırmak ve haberleşme hizmetlerini hızlandırmak amacıyla 1824 yılından itibaren Anadolu'da bütün menzilhanelerin kirahaneye çevrilmesi ve menzilhanelerin kirabaşı olması uygulaması başlatılmış ve bu uygulama 1839 Eylül'ünde posta teşkilatının kurulmasına kadar yürürlükte kalmıştır. 1539-1839 arasında Ulak-menzilhanesi sisteminde görülen bütün değişikliklerin Tokat menzilhânesine de yansıdığı görülmektedir.

İkinci olarak, menzilhanelerin genel işleyiş ve denetim kuralları Tokat menzilhanesi için de geçerlidir. Bu menzilhanenin hesaplarını, Mevkûfât Kalemî'ne bağlı Menzil Halifeliği defterlerinde bulmak mümkündür. Denetim konusunda da durum aynı olup Tokat menzilhanesi, 16 ve 17. yüzyıllarda Tokat kadıları ve ileri gelenleri, XVIII. yüzyılda merkezden gönderilen mübaşirler, XVIII. yüzyılın sonlarından menzil sisteminin kaldırılıp posta teşkilatının kurulduğu 1840 yılına kadar olan süreçte ise Sivas eyâleti vâli ve mutasarrıflarının tatar ağaları veya tatar odabaşları tarafından denetlenmiştir.

Üçüncü olarak, Osmanlı Devleti genelinde bulunan menzilhanelerde olduğu gibi Tokat menzilhanesinde de görevliler bulunmaktaydı. Bunlar menzili idare eden menzilci, menzilhanenin iç hizmetlilerine bakan hademeler, ahur kethüdası, seyis, odacı, aşçı, sürücüler ve menzilkeş ahaliden ibaret bulunuyordu. Bu görevlilerin sayıları ve aldıkları ücretler hakkında belge eksikliği nedeniyle her hangi bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Dördüncü olarak, Tokat menzilhanesinin masrafları, 1539-1722 yılları arasındaki dönemde 4 beygir beslenen menzilhanenin idaresini üstlenen Tokat ahalisi tarafından avârız ve nüzul gibi vergilerden muafiyet mukabili olarak karşılanmıştır. 1726-1824 yılları arasındaki dönemde, Tokat menzilhanesinin masraflarının arttığı ve bu masrafların 5 farklı kalemden karşılandığı görülmektedir. Bunlar: avârız ve nüzul vergileri mukabili olarak Tokat ahalisinin ödediği, kendi parası ile gelip giden ulakların ödedikleri ulak ücretleri, Tokat Voyvodalığı mukataası malından verilen ocaklık, in'âm hükmü ile gelip giden mühim işlerle görevli devlet ulaklarının beygir ücretleri bedeli olarak Hazine-i Âmire'den menzilciye ödenen, ihtiyaç duyulduğunda Tokat esnafından toplanan imdadiye. Bu kalemler vasıtasıyla menzil masrafı olarak Tokat ahalisinden tahsil edilen miktarlar zamana ve şartlara göre değişiklik göstermektedir.

Son olarak, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın ilk yarısında, devletin diğer kurumlarında olduğu gibi, menzil nizamının iyice bozulduğu görülmektedir. Bu genel gidişat Tokat menzilhanesi için de geçerlidir. Bu bozulmanın temel nedenleri, uzun süren savaşlar, ulakların ve menzilhanelerin görevlerini suiistimal etmeleri ve yöneticilerin menzil hizmetlerinden ücretsiz faydalanmak istemeleri olarak sıralanabilir.

Tokat Menzilhanesi

BİBLİYOGRAFYA

1-Arşiv Kaynakları

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). MAD (Maliyeden Müdevver Defterleri Tasnifi), nr. 4106, s. 5/2-1, 5/2-3, 6, 7, 300-303; nr. 4108, s. 32-40; nr. 4111, s. 230-232; nr. 4271, s. 14; nr. 8464, s. 3/1, 3/2, 4/7, 5-5/1, 9/2; nr. 8586, s. 158-159; BOA. Cevdet Dahiliye, nr. 17403.
BOA. Cevdet Nafia, nr. 179; nr. 188; nr. 519; nr. 546; nr. 781; nr. 1280.

2-Tokat Şer'îye Sicilleri

Toplam 58 adet sicil taranmış ve Ulak-menzilhane sistemine dair şu kayıtlar değerlendirilmiştir: TŞS, nr. 1, s. 88/1, 89/1, 217, 266;

TŞS, nr. 2, s. 2, 15-16/1, 48, 190-191/1, 233/1, 253-254/3, 276/1;

TŞS, nr. 3, s. 8/1, 26/1, 125/1, 127-128/3, 152-153/4,

TŞS, nr. 4, s. 93-94, 164/1;

TŞS, nr. 5, s. 122-123/1;

TŞS, nr. 6, s. 18/1, 122-123;

TŞS, nr. 8, s. 71-72/1, 110-111, 135/2, 168/1, 169/1;

TŞS, nr. 9, s. 95/1, 118-119/3, 147-148/2, 165/1;

TŞS, nr. 10, s. 8-9/1, 56-57/1;

TŞS, nr. 11, s. 17-18/1, 68-70/1, 88/1, 169-168/3;

TŞS, nr. 12, s. 3-4/3, 112-113, 150/1;

TŞS, nr. 13, s. 96-97/1, 120-121/3, 143/2, 169/1;

TŞS, nr. 15, 7a-b/1, 22-23/2, 63-59, 66-67/1, 77-75/2, 167-166;

TŞS, nr. 16, 9/1, 118-119/1, 130-129/2;

TŞS, nr. 17, s. 142/1, 148/1, 184/1;

TŞS, nr. 18, s. 75-74;

TŞS, nr. 19, s. 21-22/1, 105-106/2, 147/1, 162-163/2, 172-171/2;

TŞS, nr. 20, s. 10/1, 69/1, 115/1, 169/1;

TŞS, nr. 21, s. 85-87, 87-83, 149-150/1, 155-157;

TŞS, nr. 22, s. 4-5, 5-7/2, 15/1, 41-43, 80/1, 101-105;

TŞS, nr. 23, s. 4-9, 56/1, 70-71;

TŞS, nr. 24, s. 27/1, 34-35/3, 47/5, 119-113/2;

TŞS, nr. 25, s. 4/1, 35/2;

TŞS, nr. 26, s. 24-27, 67/1, 49-53/1, 79/2, 168/2;

TŞS, nr. 27, s. 40-43/3, 90/5, 114-116/2, 126/1, 149-154;

TŞS, nr. 28, s. 24/1, 81/3, 118-124/1; 170/2; 190-189/1; 219/3, 225/3;

TŞS, nr. 29, s. 46-47/2, 69-72, 82/1, 104-108, 147-150/1;

TŞS, nr. 30, s. 27/1;

TŞS, nr. 31, s. 168/1;

Tokat Menzilhanesi

- TŞS, nr. 32, s. 81/2, 86-87/4;
TŞS, nr. 33, s. 42/1, 81/3, 93-83/2;
TŞS, nr. 34, s. 45-46/2, 56, 69/3, 155/2;
TŞS, nr. 35, s. 55, 56, 109-110/2;
TŞS, nr. 36, s. 37-38;
TŞS, nr. 37, s. 96/1, 149-150/2, 156-157/4;
TŞS, nr. 38, s. 16/1, 55/1, 65-72, 79/1, 100/1, 143/2;
TŞS, nr. 39, s. 84/3, 85/3, 170/1;
TŞS, nr. 40, s. 36/1.

3- Müracaat ve Kaynak Eserler

- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1993, 542-543;
Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersa'âdet 1317, 219
Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, 348.
Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, 371-384.
Lütfî Paşa, *Âsafnâme*, İstanbul 1326, 11-12.

3- Kitap ve Makaleler

- Altunan, Sema, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler* (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 10, Ankara 2002, 913-919.
Bozkurt, Rıza, *Osmanlı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri*, Ankara 1976.
Colin Heywood, "Osmanlı Döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki Menzilhaneler", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou (çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul 1999, 138-160
-----, "The Ottoman Menzilhane and Ulak System in Rumeli in the Eighteenth Century", *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri, (11-13 Temmuz 1977)*, Ankara 1980, 179-186.
Çadircı, Musa, "Posta Teşkilatı Kurulmadan Önce Osmanlı İmparatorluğunda Menzilhaneler ve Kirabaşılık", *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, II, Ankara 1981, 1359-1365.
Çınar, Hüseyin, "Osmanlı-Ulak Menzilhâne Sistemi ve XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Antep Menzilleri", *Osmanlı* (editör: Güler Eren), I, Ankara 1999, 627-637
Eskin, Şekip, *Türk Posta, Telgraf ve Telefon Tarihi*, Ankara 1942.
Güçer, Lütfî, *Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.
Halaçoğlu, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, 123-132.

Tokat Menzilhanesi

- , *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002.
- Köprülü, M. Fuat, “Berid”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, II, İstanbul 1986 , 541-549.
- Miroğlu, İsmet, “Osmanlı Yol Sistemine Dair”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15 (İstanbul 1997), 241-252.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, İstanbul 1990, 42-43
- Özkaya, Yücel “XVIII. Yüzyılda Menzilhane Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi (AÜDTCFD)*, XXVIII/3-4, Ankara 1970, 339-368.
- Savaş, Ali İbrahim, “Lâyiha Geleneği İçinde XVIII. Yüzyıl Osmanlı Islahat Projelerindeki Tespit ve Teklifler”, *Bilig*, 9 (Bahar 1999), 87-113.
- Şentürk, M. Hüdaî, “Osmanlı Devleti’nin Ulaşım Teşkilatı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış”, *Türkler* (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 10, Ankara 2002, 906-909.
- , “Osmanlılarda Haberleşme ve Menzil Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *Türkler* (Ed.: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), 14, Ankara 2002, 446-461.
- Tongur, Hikmet, *Türkiye’de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946.
- Turan, Şerafettin, “1560 Tarihinde Anadolu’da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey’eti Masraf Defteri”, *AÜDTCFD*, XXII/3-4 (Temmuz-Aralık 1964), Ankara 1965, 273-294.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1984.
- , *Osmanlı Tarihi*, IV/I. Kısım, Ankara 1982 (3. baskı).
- Veinstein, Gilles, “Avlonya (Vlora): 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Via Egnatia’da Bir Menzil”, *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Editör: Elizabeth A. Zachariadou (çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul 1999, 241-250.
- Yazıcı, Nesimi, “Lütfî Paşa ve Osmanlı Haberleşme Sistemi ile İlgili Görüşleri, Yaptıkları”, *İletişim*, 1982/4, Ankara 1982, 217-244.
- , “II. Mahmud Döneminde Menzilhaneler: Ref’-i Menzil Bedeli”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Bildiriler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1990, 157-191.

EKLER

Ek 1: 1756 yılına kadar ulakların beygir ücretlerine ait ödeme uygulamaları hakkında 28 Şevval 1169/26 Temmuz 1756 tarihli menzil hükmü (BOA. MAD Ahkam Defteri, nr. 4106, 5/1)

Tokat Menzilhanesi

Taraf-ı devlet-i alîyyeden umûr-ı mühimme ile Rumili ve Anadolu câniblerine âmed ü refit eden ulakların yedlerine verilen in'âmât emirleriyle menzilhânelerden bârgîre sūvâr olup her menzilden ulakların bir senede sūvâr oldukları bârgîrlerin ücretleri menzilcilerin sene âhîrinde getirdükleri defter mücibince derkenâr ve hesâb olunup ve iktizâ eden ücretleri ba'zı münâsip emvâl-ı mirîyeden havâle ile verilmek mâ-tekaddümden berü nizâm-ı kadîm iken Şehîd Ali Paşa merhûm zamân-ı sadâretinde menâzilin bu nizâm-ı kadîmini eğerçi fesh ve el-ân cârî olan nizâm üzere ücret eylemiş iken sekiz dokuz ay mürûrundan sonra bu ücret husûsu ancak senevî nakde tebeddûlden gayri cânib-i mirîye ve ahâlî ve ra'îyyeye nâfi'i zâhir olmadığı nümâyân olmağla verdiği ücret nizâmını fesh edüp ânîfen zikr olunduğu üzere in'âmâtı yine fermân etmekle ol vakitten ta elli iki seneye gelince nizâm-ı in'âm riâyet birle düstûr-ı l-amel dutula gelmişken elli iki senesinde merhûm Âtîf Efendi defterdârlığı esnasında in'âmâtın lutfunu ve ücretin kabzı bi-lâ dikkat in'âmât takrîbi ile ahâlî taraflarından menâzile merbût ulak imdâdiyeleri ref' ile fukara-yı ra'îyyeye refâh-ı hâl ve ücret olduğu sûrette akçesi Hazîne-i Âmire'den peşin verilmek takrîbi ile menzil emri verilmekte kemâl-i dikkat olunacağına binâ'en bi-lâ-lüzûm ba'zı kimesnelere menzil emri verilmeyüp umûr-ı mühimme ile me'mûr olanlara verilmek vechile cânib-i mirîye dahi nâfi' fi'l-cümle hâsıl olur mülâhazasıyla arz-ı telhîs birle nizâm-ı kadîm in'âmı fesh ve ulakların sūvâr oldukları bârgîrlerin ücretleri ber-vech-i peşin menzilcilere verilmek üzere ulakların gidecekleri mahallerin sâ'atına göre iktizâ iden ücret-i bârgîrleri an nakdin Hazîne-i Âmire'den i'tâ olunmak üzere nizâm-ı mezkûr mahalline kayd ve ahâlî taraflarından menâzile merbût ulak imdâdiyeleri ref' u terkîn itdirüp lâkin umûr-ı mühimme-i müsta'cile ile iyâb u zehâb iden ulaklar lüzûmu mikdârı bârgîr bulamadıklarından menzillerde beşer ve onar gün tevakkuf eylediklerine binâ'en ahâlî taraflarından verilmesi mu'tâd olup ref' olunan imdâdiyeler yüz elli beş târîhinde takvîyet-i umûr-ı menâzil için ke-mâ-kân ibkâ olup el-hâletü hâzihî nizâm-ı menâzil bu vech üzere cârî olmağla imdâdiyeler ref'inden ahâlî ve re'âyâya fi'l-cümle hâsıl olan nâfi'a ibkâ olunmak takrîbi ile ber-araf olup in'âmât vakitleri misûllü belîğan mebalîğ-i ahâlî ve ra'îyye taraflarından menzilcilere imdâdiyeler virilü gelüp ancak âmed ü refit iden ulaklara küllî yevm Hazîne-i Âmire'den ücretleri ber-vech-i peşin virilmek ile Hazîne-i Âmire'nin kemâl-i müzâyakasına bâdî olacak hâlet kalmış el-ân her gün vâki' olan menâzilin cüzî ve küllî ücretleri an nakdin Hazîne-i Âmire'den virilmekle mevcûd akçe var yok tedârik u teslim olunmağa muhtâc olup kemâl-i müzâyaka ve ıztırâb çekildiğinden mâ'adâ elli bir senesinde sefer-i hümâyûn-ı nusret-makrûnda ulakların sūvâr oldukları bârgîrler için bir senede verilen in'âmât akçesi mukâsım tarîki ile bir bârgîre on iki buçuk guruş düşüp ve bir senede ücret olmak üzere Hazîne-i Âmire'den virilen akçe dahi mukâsım hisâbınca bir bârgîre otuz dokuz guruş düşmekle in'âmât ile ücretin beyninde her bir bârgîrde yirmi altı buçuk guruş cânib-i mirîye hârik zâhir olduğu kaleminden defter ü mîzân olunmuştur. Cümleden kat'-ı nazar bu ücret husûsu eğerçi vakt-ı hazerde bi'l-müzâyaka idâre olunmak mümkün olup lâkin sefer-i nusret-eser vukû'bulmak lâzım gelür ise ber-vech-i peşin Hazîne-i Âmire'den akçe yetiştirmeğe tâkat getirilemeyeceğinden nâşî bi'z-zarûrî in'âmât husûsuna mürâca'at olunacağı ve hîn-i hâcetde bu in'âm maddesi tiz elden nizâm bulmak kâbil olmamağla iclâ-yı ... olduğu ve in'âm olunduğu sûrette masârif-i menzil senesi âhîrinde havâleten virilecek olduğundan Hazîne-i Âmire'den küllî yevm akçe verilmek hâretinden ve virilecek akçenin tedâriki meşakkatinden vâreste ve işbu defter-i mîzân olduğu üzere her bir bârgîrde yirmi altı buçuk guruş dahi cânib-i mirîye nef' hâsıl olacağının hulâsaten mefâhîmî takrîr-i çâkeri ile taraf-ı âlîlerinden merfû'û atabe-i ulyâ kılındıkda nizâm-ı kadîm üzere olmasına ruhsat-ı hümâyûnum olmuştur. Mirîye zarârı olan maddelere bir vechile rızâ-yı hümâyûnum yokdur deyü mübârek hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ile bi'r-rey takrîr tevşih ü tezyîn buyurulmağla ber-mantûk-ı hatt-ı hümâyûn sâdır olunmağa fermân-ı âlîleri mücibince fî mâ-ba'd umûr-ı mühimme ile gönderilen ulakların Divân-ı Hümâyûn tarafından tahrîr olunacak menzil ahkâmında

Tokat Menzilhanesi

in'âm tahrîr ve vaz'ı kadîmî üzere umûr-ı mühimme ile gönderilen ulakların menzil emirleri mevkûfâta kayd u işâret ve gereği gibi kuyûdâtı zabt ve mahkemelerde dahi giden mübâşirlerin ismi ile şöhratları ve iyâb u zehâbları târîhleriyle zabt u tescil ve defter olunup menzil defterleri Mevkûfat Kalemi'ne hisâba geldükde me'mûr olanların tertîb ve nizâmından ziyâde yazılan ücretleri aşağı varılmak ve altı ayda bir def'a dahi defteriyle ücretleri hesâb ve ba'de't-tenzîl icâb iden ücretleri semt ve münâsib olan emvâl-i mîrîyeden havâle ile verilmek ve bi-hisâbî'l-iktizâ ba'zı serhadd-ı mansûre kılâ'ı ve Kırım cânibinden i'lâmı muktezî ba'zı ahvâl için tevârüd eden düvel ve vâlî ve muhâfiz buyurulduları sâ'ir câniblerinden nâmereslik ve sâ'ir umûr ile gelen esnâfların ancak bu husûslar için yedlerinde olan Kırım hânı yarlığı ve vâlî ve muhâfiz buyurulduları sicill-i mahfûza kayd ve ba'dehû iktizâ iden in'âmât ücretleri musammem defter olunup taraf-ı şer' den virilen memhûr u mumzâ defterleri mûcibince menzîlcilerin hisâblarına mahsûb olunmak için işbu nizâm ve şurût ilâ mâşâ'allâhu te'âlâ düstûrî'l-amel dutulup nakâs ve ilâ-i tetarrukdan sıyânet olunmak için mevkûfâta kayd ve Rumîli ve Anadolu'nun üçer kollarına başka başka iktizâsına göre ahkâm ve Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'ne ilmuhaber kâ'imesi virilmek bâbında fermân telhîs olundukda telhîs mûcibince mevkûfâta kayd ve mahall-i merkûmeye başka başka iktizâsına göre ahkâmı ve Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'ne ilmuhaber kâ'imesi virilmek bâbında fermân-ı âlî sâdır olmağın kayd olundu. Fî 28 L sene 1169 [26 Temmuz 1756]

Ek 2: 14 Ramazan 1211/13 Mart 1797 tarihli Mart Menzili Hücceti (TŞS, nr. 2, s. 233/1)

Medîne-i Tokat'ta sâkin sâlyânekeş mahallât ahâlileri meclis-i şer'-i hatîr-i vâcûbî't-tevkîrde medîne-i mezbûrede Menice mahallesi sâkinlerinden işbu bâ'isü'l-kitâb el-Hac Sâlih ibn-i Abdullâh mahzarında zeyl-i kitâbda muharrerü'l-esâmî ulemâ ve süleâ ve â'yân ve eşrâf ve vücûh-ı belde hâzırûn oldukları hâlde takrîr-i kelâm iderler ki bundan akdem bâ-hüccet menzîlci olan es-Seyyid Mehmed Ağâ'nın müddet-i icârı tamam olup müceddeden menzîlci nasb u ta'yîn olunmak lâzım ve mühim olmağın merkûm el-Hâc Sâlih kâr-güzâr ve mücerrebü'l-etvâr ve sadakatkâr olup menzîl-i mezkûru istikâmetle rû'yet ideceği cümlemizin meczûmu olmağın taraf-ı devlet-i âliyyeden ve vâlî-i vilâyet taraflarıyla ve sâ'ir mahallerden tevârüd iden ve hasbû't-tarîk medîne-i mezbûreye mürûr u ubûr eden hazîne tahmiline ve üzerlerine me'mûr-ı mübâşiriyye ve fermân-ı âlî medîne-i mezbûre voyvodalık mâlından menzîl-i mezkûra aid ocaklık ta'yîn buyurulan dörtyüz otuz beş gurus ile menzîl-i mezkûra aid in'âmâtdan mâ'ada bu def'a verilecek iki bin gurus imdâdiye ile işbu bin ikiyüz onbir senesi mâh-ı Ramazân-ı şerîfin on dördüncü günü vâki' olan Mart ibtidâsından altı ay gâyetine değin yüz re's tûvâne bârgîr ve levâzımât-ı sâ'iresiyle cümle ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le merkûmu müceddeden yedi bin sekiz yüz elli gurusâ icâr ol dahi istîcâr ve kabûl idüp meblağ-ı mezbûr mahallâta sâlyâne ve defter olunmağla beher mahallâta isâbet iden ücret-i ma'lûmeyi tarafeynden havâle ve ba'de'l-kabûl menzîl-i mezkûr ber-vech-i muharrer rû'yet ve zikr olunan menzîl rû'yeti Mart ibtidâsından Ağustos gâyetine değin ücretinden mahallâtda mümteni'ü'l-husûl bakâyadan iki bin gurus ber-vech-i peşin teslîm ol dahi ba'de'l-ahz ve'l-kabz hizmet-i lâzimesini bî-kusûr ke-mâ-yenbağî edâya te'ahhüd ve iltizâm eyledüm dedikde gibbû't-tasdîki's-şer'î mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Fî'l-yevmi'r-râbi' aşer min şehri Ramazân li-sene ihdâ aşer ve mi'eteyn ve elf.

Fahrü'l-müderrişini'l-kirâm Mehmed el-Muî Efendi el-me'zûn bi'l-iftâ hâlâ

Fahrü'l-müderrişin es-Seyyid Hüseyin Efendi müftî-i sâbık

Fahrü'l-müderrişin es-Seyyid el-Hâc Mustafa Efendi müftî-i sâbık

Fahrü'l-ülemâ es-Seyyid Ömer Efendi be-medrese-i Genç Mehmed Paşa

Zeynelâbidin Efendi el-müderriş be-medrese-i İvaz Paşa

Tokat Menzilhanesi

Ek 3: Evâil-i Zilka'de 1239/28 Haziran 1824 tarihli Menzilhanelerin Kirahânelere Dönüştürülmesi Hakkında Emr-i Âlî (TŞS, nr. 29, s. 46-47/2)

Düstûrûn-ı mükerremûn-ı müşîrûn-ı mufehhamûn nizâmü'l-âlem müdebbirü'l-umûrî'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmimûnu mehâmi'l-enâm bi'r-reyyi's-sâ'ib mümeahhidü ve ebniyâni'd-devleti ve'l-ikbâl müşeyyidü erkânî's-sa'âdeti ve'l-iclâl el-mahfûfûn bi-sunûf-ı avâtûfî'l-meliki'l-â'lâ Anadolu'nun sol kolu yemîn ve yesârıyla nihâyetine varınca vâkî' vüzerâ-yı izâm edâma'llâhu te'âlâ iclâlehüm ve a'zâmü'l-ûmarâi'l-kirâm efhâmü'l-kübârâi'l-fihâm ülü'l-kadri ve'l-ihirâm ashâbü'l-izzî ve'l-ihîşâm el-muhtassûn bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-â'lâ mîr-i mîrân ki dâme ikbâlühüm ve akzâ kuzâtî'l-müslimîn evlâ vülâtî'l-muvahhidîn ma'denü'l-fazlî ve'l-yakîn râfî'ü a'lâmi's-şerîfî ve'd-dîn vârisü ulûmî'l-enbiyâ' ve'l-mürselîn el-muhtass bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-mu'în Mevlânâ Erzurum kâdısı zîdet fazâilühu ve mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm ma'âdinü'l-fezâil ve'l-keâm kuzât ve nüvvâb zîde fazluhum ve mefâhirü'l-emâsîl ve'l-akrân mütesellimîn ve voyvodagân ve a'yân ve sâ'ir zabîtân ve vücûh-ı memleket ve bi'l-cümle iş erleri zîde kadrühüm tevkî'-i refî'-i hümayûn vâsıl olacak ma'lûm olaki. Himmet-i vâlâ-nehmet-i tâcdârânem bi'l-cümle memâlik-i mahrûse-i şâhânem ahâlî ve sekenesinin emn ü emân ve intizâm-ı ahvallerine masrûf ve sırf mesâlih-i mühimme-i müsta'cile-i saltanat-ı seniyyem ile bi'l-îcâb Rumilî ve Anadolu taraflarına âmed-şüd iden hademe-i devlet-i alıyyem ve tatarân için fi'l-asl menzil vaz'ından maksad-ı aslî hemânâ? mücerred ulakların güzergâhları olan mahallerde eğlendirilmemesi ve ferde te'addî vukû'a gelmemesi usûlünün vikâyesine münhasır ve mahsûs iken mürûr-ı ezmân ile usûl-i kadîmine hâlel gelerek mesâlih-i mühimme ile me'mûr olanlar ile diğerleri birbirine karışıp birer takrîb in'âm menzil ahkâmı ile gidenlerin mühimme ve gayr-i mühimme olanları taşralarda bilinmeyerek ve muhâfaza-i bilâd ve himâyet-i ibâda me'mûr vüzerâ-yı izâm ve sâ'iri tarafından dahi ihtimâm olunmayarak isteyenler şunun bunun himâyesi ile cümlesi menzile süvâr olmakda ve bu takrîb menzillerin masârîfî refte refte çoğalup el-hâletü hâzihî fukarâ ve zu'âfânın tâkat ve tahammüllerinden hâric dereceye varmış ve hatta vüzerânın ve mütesellimîn ve voyvodagânın ahmâl ve eskâlleri menzil bârgirleriyle iyâb u zehâb itmekde olduğu teşrifât-ı hümayûn-ı şâhânem ile Erzurum cânibine gidüp gelen başcukadâr-ı şehriyârânemin re'yü'l-ayn meşhûd olmuş olduğundan ve mukaddemlerde menzil hakkında teşebbüs ve icrâ olunan nizâmın adem-i istikrârı mühimme ve gayr-i mühimmenin müsâvât üzere cereyân itmemesinden nâşî olup zamân-ı adâlet-iktirân-ı mülûkânemde mecmû' memâlik-i mahrûsemin i'mâriyla fukarâ-yı ra'ıyyetin âsâyiş-i hâlleri levâzım-ı istihsâl ve istikmâl kılınmak akzâ-yı murâd-ı hayriyyet-mu'tâd-ı cihândârânem idüğünden nizâm-ı menzilin ba'd ez-în te'addî vukû'a gelmeyecek ve bozulmayacak ve cümlelerin hüsn-i nizâm ve râbitası ittîfâk-ı ârâ ile kerreten ba'de uhrâ mülâhazâ ve mütâle'a birle ba'de'l-karâr şu vechile te'sis ü i'lân olunur ki ba'd ez-în memâlik-i mahrûsemde kâ'in bi'l-cümle menzilhaneler umûmen kirâyâ tahvîl ve menzil in'âm ahkâmı külliyyen ref' ve ilgâ olunmağın Rumilî ve Anadolu'nun her bir menzilhâ[ne] olan mahallerinde iyâb u zehâb iden mühimme ve gayr-i mühimme müsâvât üzere olmak her tarafa fey-i kâfi olup cemî' memâlikde berâber yürüyecek vechile erbâb-ı vukûfdan bi't-tahkîk beher re's bârgîre sayfen ve şitâ'en sâ'at başına yirmişer paradan kifâyet eden ücret tahsîs olunmak ve fi mâ-ba'd hiçbir mahalde vechen mine'l-vücûh sâ'at başına yirmişer paradan ziyâde ve noksan kimesneden talep ve teklîf olunmamak ve sırf mühimme ile i'zâm olunacak ricâl-i devlet-i alıyye ve hademe-i saltanat-ı seniyyemin ve tatarânın lâzım gelen ücretleri taraf-ı mîrîden verilmek üzere her birine hadd-i i'tidâlde kaç hayvân lâzım geleceği verilecek evâmirde tasrîh ve tahsîs olunup eğer ta'yîn olunan mikdârdan ziyâde hayvân götürecektir olurlar ise anların kirâlarını dahi kendü kiselerinden vermek ve Hazîne-i Âmirem ve Tophâne-i ma'mûrem ve tersâne ve zahîre hazînelerinin vâridât-ı

Tokat Menzilhanesi

mukarrere ve emvâl-i sâ'iresinin zamân-ı tahsili ne vakit ise hulûlünde sadr-ı âzam ve hazaîn-i mîrîye me'mûrları taraflarından cümle vüzerâ ve mütesellimlere birer ikişer def'a mekâtib ile taleb ve te'kid olunduktan sonra o misillü zimmet-i sahîhanın te'diyesinde muhâtaba vukû'uyla fermân ve mübâşir gitmesi lâzım geldükde me'mûr kılınacak mübâşirin iktizâ eden menzil kirâları asıl emvâl kimlerden tahsîl olunacak ise vaktiyle vermedikleri için bu dahi zecren anlardan ve hassam kasabbaşılığı ve gümrük ve sâ'ir emânet ve nezâretlerin taşralarda olan ocaklık ve havâlâtı tahsili için bi't-defa'ât mahalline mekâtib-i mü'ekke ile te'kidten sonra taraflarından adem göndermeleri icâb eylediği halde kezâlik bunların tahsili zımında gidecek mübâşirlerin dahi menzil ücretleri asıl emvâl ile berâber tahsîl olunmak ve sırf mühimme olarak vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân-ı kirâm kapu kethüdâları taraflarına verilerek kendü tatarlarıyla ihrâc etdirilecek evâmîr-i aliyem ve tahrîrât için fakat mahalline varıncaya kadar sâ'at hisabıyla yirmişer paradan icâb iden menzil kirâsının cânib-i miriden i'tâsı ve vüzerâ-yı izâm ve mîr-i mîrân ve mütesellim ve voyvodaların derbâr-ı şevket-karâr-ı şâhâneme tevârüd eden tatarların harcırahları şimdiye dek kendü taraflarından verildiği misüllü ba'd-ez-în menzil kirâlarının dahi sâ'at hisabıyla kendü taraflarından te'diyesi lâzım gelmekle ol vechile icrâ kılınmak ve kendülere ve umûr-ı vilâyete dâir maslahatlar için Dersa'âdet'imden kendülere ve gerek taraflarından Dersa'âdet'ime ve gerek etrafa âmed-şüd idecek tatarlarının bi'l-cümle menzil kirâları vüzerâ ve mîr-i mîrân ve mütesellim ve voyvodagân taraflarından verilmek ve ba'd-ez-în taşralarda olan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve mütesellimîn ve voyvodagân ve sâ'ir zâbitân taraflarından zir-i idârelerinde bulunan kazâlara âdem gönderilmek iktizâ eyledikde kendü hayvânlarıyla gönderülüp mahall-i me'mûrundan mâ'adâ yolda vardıkları menzilhânelerde yem ve yiyeceklerini dahi kendü akçeleriyle almak ve el-hâletü hâzihî menzilhânelere inen ulaklara menzilhâne malından me'kûlât verilerek bu dahi asıl menzil masârifine zamm ve ilâve ile fukarâdan tahsîl olunmakta ise de bundan sonra vaz' olunacak kirâ usûlüne mebnî menzilhânelerde hiç kimesneye meccânen yem ve yiyecek verilmeyüp hazîne-i devlet-i aliyemden me'mûriyetle taşra azîmet edenlere ve gerek vüzerâ ve mutasarrıfın dâirelerinden hasbe'l-maslaha kazâlara gönderilenlere memleketce konak verile geldiğinden bunlar yine minvâl-i kadîm üzere memleketlerde münâsib konaklara misâfir verilerek asıl menzilhâneye inen piyâde tatar ve çukadâr ve sâ'ir bu misüllü ulâklara ve hademe-i devlet-i aliyemden dahi menzilhânede müsâferet eden olur ise anlara menzilhânelerde meccânen yem ve yiyecek verilmeyüp istedikleri halde kendüler akçeleriyle almak ve el-yevm memâlik-i mahrûsemde bulunan menzilhâneler ekseri memleket mâlî olarak ta'mîr ü termîmleri ve sâ'ir masârifî asıl menzil masârifine ilâveten memleket tarafından görülmekte ise de fi-mâ-ba'd menzilhânelerin cümlesi beylik sûretiyle mahallinde kirâcıbaşı nasb olunacak âdemlere halefen an selefîn devr ü teslîm olunarak bundan böyle gerek menziller hayvânât ve gerek menzilhânelerin ta'mîr ü termîmleri ve menzilhâne hademesinin ve sürücülerin ve kirâ hayvânâtlarının yem ve yiyecek ve na'l ve mîh ve aylık ve yıllık ve me'kûlât ve sâ'ir cüz'î ve küllî kaffe-i masârifî hâsıl olan kirâ akçesi ile idâre olunup bunun için zinhâr memleketden sebeben mine'l-esbâb bir akçe ve bir habbe verilmemek ve ba'd-ez-în menzilhânelerin bu vechile idâresi için her bir mahalde vâli ve hâkim-i şer' ve mütesellim ve zâbitân ve vücûh-ı memleket ma'rifetleriyle birer muktedir ve müstakîm ademler bi'l-intihâb kirâcıbaşı ta'yîn olunup tedârik edeceği hayvânât tûvâna olmasına ve ulaklar tevkîf olunmayup tenbihât-ı seniyyem mûcibince nizâm-ı mezkûrun ale'd-devâm vikâye ve icrâsına memleketce dahi ikdâm ve nezâret olunmak ve el-yevm menzilhânelerde mevcûd hayvânâtın kimi memleket ve kimisi menzilhânelerin malı olduğu maznûn olup memleket malı olan hayvânât bu nizâm sebebiyle tiz elden istirdâd olduğu halde yerine kirâcıbaşı olanlar hayvânât cem' edinceye kadar menâzil mu'attal olacağı bedihî olmak hasebiyle o makûle memleket malı olan hayvânât ve levâzıma cümle ma'rifetiyle değeriyle bahâ takdîr ve kirâcıbaşıya teslîm ile yedinden taraf-ı memleket sened alınıp esmânını tedfîci edâ eylemek ve

Tokat Menzilhanesi

bundan böyle menzilhânelerin kirâ usûlüne tahvîli vesîlesiyle menzilhâneler taraflarından âmed-şüd edecek ulaklara ve ulaklar tarafından dahi menzilhânelere bu gûnâ cevri ü te'addî olunmayarak her tarafda nizâm-ı merkûmun vikâyet ü istikrârına ve menzilhânelerin hüsn-i idâre ve intizâmına dikkat u ihtimâm olunmak lâzimededen olduğu ecilden ba'd-ez-in menzilhânelerde yarar ve tûvâna kirâ hayvânları beslenüp âmed-şüd eden ulaklara lâğîr ve amel-mânde hayvân verilmeyüp ulaklar ve bâ-husûs umûr-ı müsta'cile-i mühimme ile gidenler zinhâr bârgîre intizâren alıkonulmayup derhâl bârgîrleri çekilüp bindirilmek ve menzilhânedeki diğer menzilhâneye kadar kaç sâ'at ile fakat ana göre yirmişişer paradan ücretleri hesâb ile şimdiden sicillât-ı mehâkime kayd olup öylece amel olunmak ve yiyecek almışlar ise i'tidâl üzere anın akçesi alınıp bundan fazla menzilhâne avâidi ve sürücü bahşîşi nâmiyle ve nâm-ı ahar ile bir akçe talep olunmamak ve ulaklar yem ve yiyecek aldıkları sûrette ziyâde ve fâhiş bahâ alınmayup râyic-i vakt üzere verilmek ve ulaklardan ba'zıları gerek diyânetsizlikden ve gerek menzilhâneye bir güne noksâniyetinden nâşi sûvâr olduğu tûvâna hayvânâtı kasden itlâf eder ise bu gûnâ fezâhete cesâret iden tatar ve sâ'ir her kim ise telef eylediği hayvânın bahâsı tazmîn etdirilmek için ol mahallin vâli ve hâkim ve zâbitânı taraflarından tahkik birle keyfiyeti hakikati üzere garazsız Dersa'adet'ime bildirilmek ve hayvânât telefden vikâyete fi-mâ-ba'd her kim olur ise bir bârgîre altmış vukıyyeden ziyâde yük yükledilmeyüp hilâfına cesâret idenler mu'âhaze kılınmak ve cemî' memâlikde seyyân olarak sâ'at başına yirmişişer para ücret alınıp gerek devlet-i aliyyem ulakları ve gerek sâ'ir yedlerinde menzil ahkâmı olsun velev olmasun hiçbir kimesneden yirmişişer paradan ziyâde kirâ ve bahşîş talep ve ahz olunmamak ve cemî' memâlikde bir menzilhânedeki diğer menzilhâneye kadar kaç sâ'atlık mesâfe olduğu aklâmında mukayyed ve her bir yerde ma'lûm olduğuna binâen her mahallin mesâfesi kaç sâ'at ise yedlerinde sırf mühimme-i menzil ahkâmı olan ulakların dürüstce ol mikdâr ücreti hesâb ve taraf-ı mîrîden talep ve sırf mühimme için olmayanların yedlerinden bu vechile ahz olup zinhâr hilâf-ı vâki' zâ'id sâ'at haber verilerek bir akçe ve bir habbe ziyâde hesâb ve istid'â olunmamak üzere husûs-ı mezkûr ittifâk-ı ârâ ile karargîr olup ol bâbda sarîhü'l-müfâd inâyet-efzâ-yı sudûr olan hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn-ı şâhânem mücibince Anadolu ve Rumili'nin üçer kollarına başka başka evâmir-i şerîfem neşriyle nizâm-ı mezkûr lâzım gelen aklâmlara kayd ve imlâ' ve sâ'ir iktizâ eden mahallere ilmuhaberleri i'tâ olunmuş olmağla siz ki vüzerâ-yı müşârr [ve] mîr-i mîrân ve mevlânâ ve kuzât ve nüvvâb ve sâ'ir mûmâ-ileyhimsüz siz dahi zîr-i idârenizde kâ'in menzilhânelerin ol vechile hüsn-i idâre ve tanzîm zımnında memleketce bi'l-intihâb kirâcıbaşısı nasb olunarak nizâm-ı mezkûr sicillât-ı mehâkime sebt ve taraf-ı şerî'atden birer sûreti kirâcıbaşılarının yedlerine i'tâ birle ale'd-devâm muktezâsıyla amel ü hareket ve bundan böyle umûr-ı mühimme ile i'zâm olunacak devlet-i aliyyem ulaklarının hîn-i azîmetlerinde ne tarafa gidecekler ise mürûr edecekleri menzilhâneler bu tarafda kayd olunacak olduğuna mebnî altı mâh mürûrunda hesâbı görölüp lâzım gelen kirâ ücretleri cânib-i mîrîden itâ olunmak üzere geçdiği mahallerde dahi yedlerine verilen menzil ahkâmı mücibince verilecek hayvânâtın mikdârını başkaca sicille işâret ve mugâyir-i nizâm vaz' u hareket vukû'a gelmemesi esbâb-ı vesâilini istihsâl ve istikmâle memleketce bi'l-ittifâk i'tinâ ve nezâret ve bunun mugâyiri hareket ve menzil ref' olunmuş deyü şu kirâ nizâmı gereği gibi usûle girinceye kadar bir menzilhânedeki ulak tevkîfine cür'et olunur ise ol mahallin mütesellimi yahud voyvoda ve a'yân misillü iş başında her kim bulunur ise anın vücûhunun eşedd te'dîb ile hakkından gelineceği cezm ve teyakkun iderek ana göre amel ü harekete ikdâm ve sarf-ı rû'yet eylemeniz fermânım olmağın tenbihen ve ihtimâmen işbu emr-i celîlî'l-kadrim ısdâr ve Dîvân-ı Hümayûnum kalemi mühimme-nüvis ketebesinden kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Ahmed Râşid zîde mecduhû ile tisyâr olunmuştur. İmdi bundan maksûd şu menzilhâne mâddesinden dolayı ibâdullâhın mübtelâ oldukları bir takım cevri ü hasârdan tahlisiyle mücerred i'mâr-ı memâlik kaziiyyesinden ibâret idüğü ve bundan sonra inşâ'allâhu te'âlâ işbu nizâm-ı kaviyyeyi vakten mine'l-evkât bozulmayup

Tokat Menzilhanesi

dâimâ müstakarr olunmasına bizzât taraf-ı hümâyûnumdan ihtimâm olunacağı müstağni-i kayd-ı ifhâm olmakla her halde nizâm-ı mezkûra dikkat ile inşâ'allâhu te'âlâ düstûrû'l-amel dutulup her bir mahalde dâimâ müstemirren icrâsına ihtimâm ve gayret olunmak kat'î irâde-i seniyyem muktezâsından idüğü ve bu bâbda iğmâz u tekâsül ve imrâr-ı vakt bir vechile câ'iz olmayup mütecâsir olanlar beher halde mazhâr-ı itâb-ı şedîd olacakları bî-iştibâh olduğu ma'lûmunuz oldukda vech-i meşrûh üzere amel ü hareketle icrâ-yı lâzime-i fukarâ-perveri-i vilâyete bi'l-ittifâk ikdâm ve her hâlde nizâm-ı mezkûrun tatarruk-ı halelden vikâyesine sarf-ı vesî' u ihtimâm ve hilâfî vaz'ı tecvîzden hazer ü ittikâ-i tâmm eylemenüz bâbında fermân-ı âlişânım sadır olmuştur. Buyurdum ki (boş) vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ'a ve lâzimü'l-imtisâlimin mazmûn-ı i'tâ'at-makrûnuyla âmel ü hareket ve hilâfindan tavakki' u mücânebet eyliyesüz. Şöyle bilesüz alâmet-i şerîfe i'timâd kılasuz. Tahriren fi evâil-i şehri-i Zilka'deti's-şerîfe li-sene tis'a ve selâsin ve mi'eteyn ve elf.

Ali Açıkl